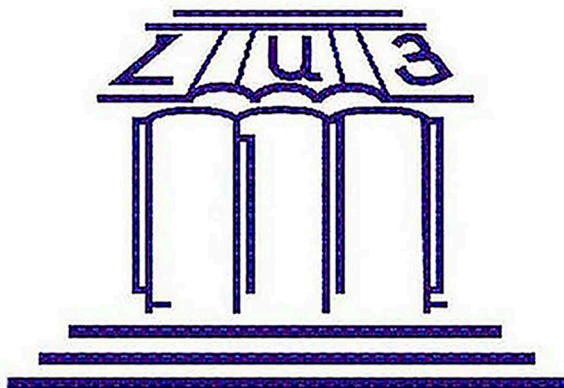

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1400

Մ. ՄԻՏԻՆ

ՓԻԼՈՍՈՓԱՅԱԿԱՆ
ԴԻՍԿՈՒՄԻԱՅԻ
ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ОБОЗНОВЛЕНИЯ
Ленинградская Наука
СССР

1M

Մ-75

ՊԵՏԼՐԱՏ

1981

ՅԵՐԵՎԱՆ

CA 39-1
65

01 JUL 2000

4M
15-75

Մ. ՄԻՏԻՆ

ՓԻԼՍՈՓԱՅԱԿԱՆ
ԴԻՍԿՈՒՍԻԱՅԻ
ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОССТАНОВЛЕНИЯ
Академии Наук
СССР

6/188-6x

Գլավիտ № 6457 Հրատ. № 1685 Գրավեր № 3153 Տիրաժ 5000

Պետրոսի տպարան, Յերևան

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԴԻՍԿՈՒՍԻԱՅԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

I

Արդեն միջանի ամիս, ավելի ճիշտը, մոտ մի տարի տևող փիլիսոփայական դիսկուսիայի արդյունքները զգալի և տալ մի գեկույցումով, վերադարձնելով այդ դիսկուսիան շոշափեց մարքսիստական-լենինյան փիլիսոփայության չափազանց կարևոր, կարելի չե ասել հիմնական պրոբլեմները։ Ուստի չեա կաշխատեմ սեղմ բնորոշել միայն փիլիսոփայական արածայնությունների հիմնական գծերը, անցած դիսկուսիան պայքարի հիմնական արդյունքները և այն խնդիրները, վեր աշխատեմ ևս մեր առջև փիլիսոփայության ֆրոնտում։ Մենք աշխատեմ, անկասկած, թեկուսել ենք փիլիսոփայական դիսկուսիայի կարևորագույն ետապը, այնպիսի ետապ, լերը ամենացայտուն կերպով վերադառել և այն շրջադարձի բովանդակությունը, իմաստը և բնույթը, վեր կատարվում և փիլիսոփայության ֆրոնտում։ Վերջերս մենք նշեցինք այն յուրովի տարեկարձը, վեր ունեցավ ընդ. Ստալինը մարքսիստ-ադրարների կոնֆերանսում։ Այս լեկուցվում ընդ. Ստալինը ընդգծեց մեր թեորիայի հետ մնալը սոցիալիստական շինարարության պրակտիկայի հաջողություններից։ Այժմ, գումարելով այս տարվա արդյունքները, մենք կարող ենք ասել՝ վեր միայն փիլիսոփայության, ալլե գուցե թեորիական ֆրոնտի բոլոր ճակատամարտերի վերաբերմամբ, վեր այդ ժամանակաշրջանում սոցիալիստական շինարարության պրակտիկան ել ավելի առաջ և գնացել հսկայի քայլերով, ավելի բուռն տեմպերով և կատարվում առաջընթացը, միևնույն թեորիան, վեր միայն փիլիսոփայության, ալլե տեսական ֆրոնտի մյուս կարևորագույն ճակատներում, շարունակում և հետ մնալ։ Դրա համար մեր առջև ծառանում և շատ կարևոր և լուրջ խնդիր—վերլուծել այն դրուժյունը, վեր գուցե թյուն ունի իդեոլոգիական ճակատում։ Մեր առջև զգալի և շատ լուրջ խնդիր—պարզել հետ մնալը պատճառները, ինչպես և այն պրոցեսների խմատն ու նշանակությունը, վեր տեղի ունեն

առհասարակ իդեոլոգիական ֆրոնտում, և այդ անալիզի լույսով մոտենալ փիլիսոփայության ֆրոնտի դրուժյան հարցին, հայտաբերել փիլիսոփայական դիսկուսիայի նշանակությունը և պարզել այն խնդիրները, վոր դրված են մեր տաջ ալդ ճակատում:

Արդարև, չեթե նայենք, թե ի՞նչ և կատարվել վերջին մեկուկես,—յիբլու տարվա մեր թեորիական ֆրոնտի հիմնական ճակատամասերում, ապա մենք կնշենք չափազանց կարևոր և հետաքրքրական պրոցեսներ: Յես այժմ չեմ խոսելու բացարձակ և անհայտ հակահեղափոխական թեորիաների—կոնդրատեակաճուժյան, սուխանովչինայի, բոգդանովչինայի և այլնի մերկացման մասին: Յես կխոսեմ այն թեորիաների և այն պայքարի մասին, վոր տեղի ուներ տեսական ֆրոնտի զանազան ճակատամասերում և վորին մասնակցեցին կոմունիստ-տեսական աշխատողների զգալի կողմեր, այն թեորիաների, վոր պաշտպանում էին չերքեմ կոմունիստների նշանակալից խմբի՝ մի շարք բնագավառներում: Պետք է նշել, վոր վերջին մեկուկես—յիբլու տարվա ընթացքում մեզ մոտ յեղան մի շարք այնպիսի յերևույթներ, վորոնք անկասկած, պետք է իրենց վրա ուշադրություն հրավիրեն և վորոնց անալիզը պարտադիր է մեզ համար: Յես նկատի ունիմ այն, ինչ կար մեզ մոտ քաղաքատնտեսության, գրականագիտության բնագավառում, չես նկատի ունիմ այն, ինչ գոյություն ուներ և ունի փիլիսոփայության ֆրոնտում, այդ հիմնական և կարևորագույն տեսական ճակատներում: Մոտավորապես մի տարի առաջ մեզ մոտ սուր պայքար եր մղվում ուրբինականության դեմ, վորի «թեորիական առումներ» տալովից, մինչդեռ նա անկասկած ուներ, յիթե վոչ լիովին, ապա զգալի չափով—գերիշխող դիրք քաղաքատնտեսության թեորիայի բնագավառում: Մեզ մոտ լուրջ պայքար եր մղվում, վորը դեռևս շարունակվում է, ընդգեմ ստորովիական-պերեվերդյան կոնցեպցիայի՝ գրականագիտության բնագավառում: Իրությունն այնպես եր, վոր կոմունիստների վորոշ խմբակ պաշտպանում եր այդ թեորիան: Մինչ այսոր ել այդ թեորիայի արտահայտության մնացորդները դեռ գոյություն ունեն և նրանց դեմ հարկ է լինում պայքարել: Վերջապես, մենք ամենքս վկա էյինք, իսկ մեզինից շատերը անմիջական մասնակից այն անողոք «կոմիսն», վոր տեղի ունի փիլիսոփայական ֆրոնտում, վորը վերջիվերջո կտանի դեպի այնպիսի դրություն, չերք այստեղ ել ըստ կության մենք կանգնում ենք ելի մի «թեորիական աստծու» տալովիան առաջ՝ փիլիսոփայու-

թյան բնագավառում: Յեթե դուգադենք այս բոլոր յերևույթները, նրանք կկազմեն վորոք պատմական մի օտր: Իրարից ունեցած ամբողջ տարբերությամբ հանդերձ—իսկ այդ տարբերությունը չտեսնել չի կարելի,—կարելի չե արձանագրել վորոշ միասնություն և ներքին որգանական կապ, վոր գոյություն ունի այդ պրոցեսների միջև: Ռուբինի և Պերեվերդի միջև, Ռուբինի և Իերուրինի միջև կա վորոշ լուրահատկություն,—սակայն զրանով հանդերձ պետք է տեսնել այն միասնությունը, վոր արտահայտվում է այդ բոլոր պրոցեսներում, պետք է տեսնել և հասկանալ այն ալիքը, վոր անցնում է տեսական ֆրոնտի բոլոր ճակատամասերը:

Նախ և առաջ անհրաժեշտ է նշել, վոր տեսական դիսկուսիոն այն կռիվները, վոր տեղի չեն ունենում թեորիական ֆրոնտի հիշյալ ճակատամասերում, ամենասերտ կապերով կապված են պրոլետարական հեղափոխության ժամանակակից ետապի, մեր չերկրի ռեկոնստրուկցիոն ժամանակաշրջանի հետ: Մի կողմից նրանք կապված են սոցիալիստական շինարարության հակայական հաշտությունների, իսկ մյուս կողմից դասակարգային այն սուր պայքարի հետ, վոր այժմ տեղի ունի մեր չերկրում՝ սոցիալիզմի ծավալուն հարձակման հետևանքով:

ՆեՊ-ի առաջին շրջանը, վերականգնման շրջանը բնորոշվում են կապիտալիստական տարրերի վորոշ աճումով և ամրապնդումով մեր չերկրում: Ամենքը, հավանաբար հիշում են, վոր չերք մտցվում եր Ռեպը, Վլադիմիր Իլյինը նշում, ընդդժում և գուշակում եր կապիտալիստական տարրերի վորոշ զարգացում և ամրացում, բայց վոչ ամենքը հիշում են, վոր դրա հետ միասին Վլադիմիր Իլյինը հենց այն ժամանակ, ՆեՊ մտցնելու շրջանում, խոսում եր այն մասին, վոր մանր բուրժուական տարրերի վորոշ աճման, մեր չերկրում կապիտալիստական տարրերի աճման գուգընթաց՝ անխուսափելիորեն քիմիապես կշուկվեն, կվերածնվեն այս կամ այն ձևով մենշևիկյան զանազան թեորիաներ: Այս մոմենտը չափազանց կարևոր է հասկանալու համար այն, ինչ կատարվում եր թեորիական ֆրոնտում: Իսկապես ՆեՊ-ի վերականգնման շրջանում կապիտալիստական տարրերի, մանր-բուրժուական տարրերի վորոշ աճմանը գուգընթաց տեղի ունեցավ նույնպես այն, վոր վերածնվեցին և «քիմիապես շուկվեցին» մենշևիկյան զանազան թեորիաներ, 2-րդ Ինտերնացիոնալի թեորիաները, վորոնք յերբեմն ընդունում էին չափազանց քողարկ-

ված, չափազանց նուրբ ձև: Մենշեիկյան այդ թեորիտները փորձում ելին հաճախ ստանալ այնպիսի ձևեր, վոր առավելագույն չափով համապատասխանեին պրոլետարիատի դեկտատուրայի պայմաններին, այսպես ասած՝ հորմարովին այդ դեկտատուրային: Պրոլետարիատի դեկտատուրայի պայմաններին հարմարվելը ստիպում եր այդ թեորիտներին՝ հազնեղ մարքսիստական-լենինյան զգեստ, ծածկել իրենց ելուծյունը, այդ ելուծյունն արտահայտել միանգամայն այլապես կողմերով և այլն: Ահա այս հանգամանքը վորոշ չափով բացատրում և այն դուլթյունը, վոր մենք ունեինք թեորիտական Ֆրոնտի զանազան ճակատամասերում, այն հանգամանքը, վոր այդ թեորիտները, հայացքները և գաղափարներն ունեին վորոշ տիրապետություն:

Սոցիալիստական շինարարության հաջողությունները և դասակարգային պայքարի սրումը, վոր տեղի ունի սոցիալիզմի հարձակման հետևանքով, անվիճելիորեն առաջ են բերում և չեն կարող առաջ չբերել համապատասխան արձագանքներ, համապատասխան անդրադարձում տեսական աշխատանքի բոլոր ճակատներում: Ռեկոմստրուկցիոն շրջանում, չերկրում տեղի ունեցող դասակարգային սուր պայքարի շրջանում, քաղաքական և թեորիական կարևորագույն հարցերը դրվում են կտրուկ կերպով: Կուսակցությունն անխնա մերկացնում և այն ամենը, ինչ վորժմարքսիստական և, վոր-լենինյան և, վոր-բալլևիկյան, թե թեորիայի և թե պրակտիկայի ասպարիզում, վորժմարքսիստական, հակամարքսիստական, հակալենինյան բոլոր հայացքները թեորիայի ասպարիզում մերկացվում և հայանաբերվում են սոցիալիստական շինարարության, դասակարգային սուր պայքարի ընթացքով: Պարզվում և նման թեորիաների դասակարգային իմաստն ու նշանակությունը: Այս հայտնաբերումը և մերկացումը կատարվում են այնքան խոր, վոր շոշափվում են նաև այնպիսի թեորիաներ ու հայացքներ, այնպիսի գաղափարներ, վորոնք հաճախ կրում են չափազանց քողարկված, չափազանց նուրբ բնույթ: Սա առաջին բանն է, վոր անհրաժեշտ է նշել, չերք մենք մոտենում ենք իրերի դուլթյան դնահատությունը իդեոլոգիական ճակատում:

Յերկրորդը, վոր անհրաժեշտ է նշել և վորն անվիճելիորեն կապված է մեր յերկրում սոցիալիստական շինարարության հրակայական հաջողությունների հետ—դա ամուր, կուլուն բալլևիկյան-կուսակցական կազմերի աճումն ու պատրաստությունն է,

վորոնք «գալիս են դեպի թեորիան», կազմեր, վորոնք այս տարիների ընթացքում անցել են ամեն տեսակի հակալենինյան ուսմունքների, տրոցկիստական, աջ թեքման և այլ թեորիաների դեմ մղված պայքարի դպրոցը: Վոր միայն տնտեսական շինարարության դանազան բնագավառներին, այլև ամենատարբեր տեսական դիսցիպլինների բնագավառին, ամենաառաջադեմ թեորիայի հարցերին մոտենում են իսկական-բալլևիկյան կազմեր, ամուր կազմեր, վորոնք այժմ լուրջ կեքով դնում են տեսական այդ բոլոր բնագավառներում աշխատանքի բալլևիկյան հարցերը: Սա անպայման պատմական խոշոր նշանակություն ունեցող մի փաստ է, վորը չի կարող առաջ չբերել դիալեկտիկայի այն ալիքը, վոր անցնում և տեսական Ֆրոնտի զանազան ճակատամասերով:

Վերջապես եկոնումիկայի ասպարիզում սոցիալիզմի հակապական հաջողություններին զուգընթաց և նրանց համապատասխան, անխտիր բոլոր բնագավառներում, սոցիալիզմի վիթխարի հաջողությունների հետ միասին անխուսափելի չեն մարքսիստական-լենինյան բեորիայի, բալլևիկյան բեորիայի անումը, վերելքը յեվ հաղթանակումը տեսական Ֆրոնտի բոլոր նակասամասերում: Ահա այն հիմնականը և բնորոշը, վոր անհրաժեշտ է նշել, չերք մենք վերաբերվում ենք հիշյալ յերևույթները:

Այս պրոցեսների լույսով, ներկայումս առաջադրվող խնդիրների, մարքսիստական-լենինյան թեորիայի այդ ընդհանուր հարձակման լույսով, վոր տեղի ունի և պիտի շարունակվի թեորիական ճակատի բոլոր մասերում,— անհրաժեշտ է մոտենալ տեսական պայքարի փիլիսոփայական ճակատամասերում տեղի ունեցող դիալեկտիկային, պետք է մոտենալ պարզաբանելու այդ պայքարի իմաստն ու նշանակությունը:

Փիլիսոփայական Ֆրոնտում տեղի ունեցած դիալեկտիկայի հիմնական բնորոշ դիժն այն էր, վոր փիլիսոփայական թեորիայի բնագավառում դուլթյուն ունեցող կացությունը կոմունիստամատերիալիստ դիալեկտիկների հիմնական մասսայի կողմից չեթարկվեց խիստ ինքնաքննադատություն, բաղափական անողորմ կրակի: Պարզվեց, վոր տեսական աշխատանքի փիլիսոփայական մակատում թեորիան մեծ չափով հետ և մնացել պրակտիկայից, խզում և առաջացել փիլիսոփայության և քաղաքականության չիջն: Պարզվեց, վոր փիլիսոփայության բնագավառում դեկամալորդս դեբորինյան խմբակի (Դեբորին, Կարև, Ստեն, Պոլվոլոցկի,

կուպոն, Գեսսեն և ուրիշները) տեսական աշխատանքը թափանցված չեր բայելիկյան կուսակցականությամբ, չեր ծառայում կուսակցությանը՝ գլխավոր գծի համար մղած պայքարում, այլ ընդհակառակն, մասամբ ծառայում էր նույնիսկ կուսակցության թշնամիներին։ Չեր կարող անհեռանալ անցնել և չանցավ ընկ. Կարևի տեսական աշխատանքի համար նրա պայքարը կուսակցության դեմ տրոցկիստական-գլխավորական ուղղությամբի հետ միասին։ Չեր կարող ազդեցություն չգործել տեսական աշխատանքի և նրա բնույթի վրա այն հանգամանքը, վոր ընկ. Ստենը վերջին տարիները «տարածայնության մեջ եր» կուսակցական գծի հետ—տեսականորեն հիմնավորելով «ձախ» խոսքումները, իսկ հետո աջ—«ձախ» բլոկը։ Պարզվեց, վոր փիլիսոփայական Ֆրոնտում ղեկավար խմբակը, այսպես կոչված «փիլիսոփայական Ֆրոնտում ղեկավար խմբակը, այսպես կոչված «փիլիսոփայական ղեկավարությունը» մեկուսացած մի խմբակ եր՝ կտրված կուսակցական կոլեկտիվներից, վստեք պատրաստում են կոմունիստ-փիլիսոփաների հիմնական կադրերը, մի խմբակ, վոր չեր հանդուրժում վոչ մի ինքնաքննադատություն, անսկզբունք կերպով քողարկում և փոխադարձաբար պաշտպանում իր խմբակի սխալները։ Պարզվեց, վոր փիլիսոփայությունն բնագավառում վոչ մի պայքար չի յեղել յերկու Ֆրոնտի վրա, վոր անցած ամբողջ ժամանակաշրջանի ընթացքում պայքար եր մղել միայն մի ճակատի վրա, մեխանիստների դեմ և այդ պայքարն ել մղվել և վոչ որթողութ-մարքսիստական դիրքերից։

Ահա թե ինչու փիլիսոփայական ամբողջ դիսկուսիայում այնքան խոշոր նշանակություն ստացան փիլիսոփայությունն կուսակցականության, ինքնաքննադատությունն և յերկու Ֆրոնտի վրա պայքար մղելու հարցերը։ Կարելի չե ասել, վոր փիլիսոփայության բայելիկյան կուսակցականության պրոբլեմ փիլիսոփայական տեսական ֆրոնտում մղված «կոլի» կենտրոնական առանցքն եր։

Փիլիսոփայական դիսկուսիայի պրոցեսում յերևան յեկան սկզբունքային խոշոր տարածայնություններ, մարքսիստական փիլիսոփայությունն հարցերի վերաբերմամբ։ Պարզվեց, վոր դեբորինյան խմբակը անտեսում և կենդանի փիլիսոփայական ժառանգությունը, չըմբռնելով այն, վոր կենդանի հանդիսանում և նոր աստիճան դիալեկտիկական մատերիալիզմի զարգացման մեջ։

Փիլիսոփայական ամբողջ դիսկուսիայում բեկման մոմենտ

են հանդիսանում՝ անկասկած, ընկ. Ստալինի հայտնած կարծիքները փիլիսոփայական դիսկուսիայի հարցերի վերաբերմամբ՝ կարմիր պրոֆեսուրայի ինստիտուտի բլիշի բյուրոյի հետ ունեցած զրույցում, վստեղ առաջին անգամ ամբողջ պարզություն պարզություն դրվեց դեբորինյան խմբակի հայացքները վորպես մենդելիայնացող լիբերալիզմի հայացքներ վորակելու, յերկու Ֆրոնտի վրա պայքարելու հարցերը, մեխանիստական ռեվիզիայի, վորպես ժամանակակից շրջանի հիմնական վտանգի, և մենդելիայնացող լիբերալիզմի դեմ պայքարելու հարցերը, այն հարցը, վոր անհրաժեշտ և հիմնավոր շուտ առաջ և քննադատորեն վերանայել այն ամենը, ինչ կուտակված և փիլիսոփայական Ֆրոնտում, և վերջապես կտրուկ կերպով դրվեցին ինքնյան տեսական ժառանգությունը յուրացնելու և մշակելու անհրաժեշտությունն հարցերը։

Ընկ. Ստալինի հայտնած կարծիքները ամբողջ դիսկուսիայի վերջերին բարձր աստիճանի վրա։ Փիլիսոփայական Ֆրոնտում տեղի ունեցած շրջադարձի բովանդակությունը և բնույթը վորոշվեցին լրակատար պարզությունով։ Ընկ. Ստալինի ցուցմունքները պետք և հիմք դառնան փիլիսոփայական Ֆրոնտում տարված հետագա ամբողջ աշխատանքի համար։

11

ԼԵՆԻՆՑԱՆ ԵՏԱՊԸ ՎՈՐՊԵՍ ՆՈՐ ԱՍՏԻՃԱՆ ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՐԻԱԼԻԶՄԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԵՋ

Դիալեկտիկական մատերիալիզմի զարգացման մեջ ինքնյան կտալի հարցը հանդիսացավ փիլիսոփայական ամբողջ դիսկուսիայի կենտրոնական պրոբլեմը և հիմնական մոմենտը, վոր վորոշում և մեր տեսական հետագա ամբողջ աշխատանքի ուղին՝ դիալեկտիկական և պատմական մատերիալիզմի ընտելացումը։ Այս հարցը քննելիս, փիլիսոփայական դիսկուսիայի ընթացքի և արդյունքների կապակցությունը, պետք և լուսաբանել հետևյալ պրոբլեմները. 1) իրավացի՞ կլինի արդյոք խոսել առհասարակ լենինիզմի մասին փիլիսոփայությունն մեջ, 2) վորո՞ք են այն հիմնական գծերը, վոր բնորոշում են մարքսիզմի փիլիսոփայությունն զարգացման այս նոր և բարձր ետապը և 3) կենդանի ու Պլեխանովի մասին, վորպես մարքսիստ-փիլիսոփաների։

Կարելի չե և պետք և առհասարակ խոսել լենինիզմի մասին՝ փիլիսոփայությունն մեջ, կարելի չե արդյոք խոսել առհասարակ

րակ Մարքս-Ենգելսի դիալեկտիկական մատերիալիզմի դարգացման նոր և բարձրագույն ետապի մասին. արդյո՞ք նման հարցադրում չի նշանակում Լենինին հակադրել Մարքս-Ենգելսին. արդյո՞ք դա պատճառ չի լինում վորոշ չափով թերազնահատելու այն, ինչ արել են Մարքսը և Ենգելսը փիլիսոփայության դարգացման մեջ: Նման հարցեր պետք է դնել, վորովհետեւ ցարդ նույնիսկ մեր ակադեմիկոս-ակադեմիկներին շատերը, ինչպես որինակ Ռյազանովը, ունեն վորոշակի հայացքներ այն մասին, թե խոսք չի կարող լինել վոչ մի նոր ետապի մասին՝ դիալեկտիկական մատերիալիզմի դարգացման մեջ: Ներկայումս Ռյազանովը հանդես է գալիս մինչև իսկ ժխտելով այդ հարցը դնելու իրավացիությունը. նա ուղղակի «ընկնում է կատաղության մեջ», յերբ առիթ է ունենում խոսելու այդ թեմաների մասին: Այս ամենը դարձանալի չե, չեթե հիշենք, ինչ էր գրում ժամանակին Ռյազանովը Լենինի դմի մասին: Չե՞ վր հենց նրան են պատկանում հետևյալ «հայտնի» խոսքերը. «Յես բայելեիկ չեմ, յես և՛նշեիկ չեմ և վոչ էլ Լենինիստ: Յես լոկ մարքսիստ եմ, և վորպէս մարքսիստ—կոմունիստ եմ»:

Հայտնի չե միայն—շարունակում է արդյո՞ք մինչև այսօր Ռյազանովը համարել իրեն «լոկ մարքսիստ» կոմունիստ, բայց վոչ բայելեիկ, կոմունիստ, բայց վոչ Լենինիստ*):

Ռյազանովի հայացքները՝ փիլիսոփայության մեջ Լենինի դմի հարցի մասին բնավ լեղակի չեն:

Ընդհակառակը, այդ հայացքները կարմիր թելով անցնում են Դեբորինի, Կարեկի, Ստենի (Իդեալ, Ստենը վոչ մի աշխատություն չունի, ունի միայն բերանացի հայտարարություններ) աշխատությունների մեջ:

Սակայն այս հարցում մեր նախկին «փիլիսոփայական դեկավարությունը» մենակ չե. փիլիսոփայության մեջ Լենինի դմի հարցի վերաբերմամբ նույն հայացքներն ունեն այնպիսի «տեսաբաններ», ինչպես Տրոցկին, Զինովևը, Պրեբրաժենսկին, Բուխարինը և այլն և այլն:

Սկսենք ընկ. Կարեկի: Դեռևս 1924 թ. նա այն հարցին թե, կարելի՞ չե արդյո՞ք խոսել Լենինի դմի մասին առհասարակ, մաս-

նավորապես Լենինի դմի մասին փիլիսոփայության մեջ, — ձևակերպել է իր պատասխանը: Նա այն ժամանակ հետևյալ կերպով էր բնորոշում Լենինի դմը. «Դա մարքսիզմն է պրոլետարական հեղափոխության պրակտիկայում, մի հեղափոխություն, վորի համար դեռևս նյութական բավականաչափ նախադրյալներ չկային մարքսյան ինտերնացիոնալում: Ամենից առաջ ինքը՝ Լենինը կգործումար, չեթե նրան ասեիր, վոր նա նոր էրա յե բաց անում մարքսիզմի մեջ*): Չի կարելի ասել, վոր Լենինի «գործանքը» մեջ բերող փաստարկությունը այստեղ ուժեղ է: Այստեղ կարեկ վորն աչլ բան է—ընկ. Կարեկը Լենինի դմը համարում է միայն մարքսիզմ—պրակտիկայում: Այստեղ հնչում են արդեն ծանոթ շեշտեր, վորոնք բավականաչափ մերկացված են ժամանակակից փիլիսոփայական դիսկուսիայում: Լենինի դմի նման ըմբռնման համապատասխան՝ ը. Կարեկը միևնույն հոգվածում արտահայտվում է նաև մեզ առանձնապես հետաքրքրող հարցի մասին: Նա գրում է. «Պրոլետարիատը միակ որինական ժառանգն է դերմանական իդեալիստական փիլիսոփայության և լոկ նա յե իրեն նպատակ դնում լրջորեն մշակել այդ ժառանգությունը: Հեգելի մեթոդը պատկանում է նրան՝ Մարքսի ժամանակներից: Բայց այդ մեթոդի մշակումը մարքսիզմի մեջ վոչ մի «նոր էրա» լաց անել չի կարող: Նա ապիս է միայն հին թեորիայի ավելի խոր ըմբռնում և կիրառում...: Այս իմաստով բոլոր խոսակցությունները մարքսիզմի «նոր էրալի» մասին՝ փաստակար են թե իդեոլոգիական և թե քաղաքական տեսակետից**): Միանգամայն պարզ, վորոշ և վճռական հարցադրում: Ահա այս հարցադրումը ըստ ելույթան հանդիսանում էր դեկավար թելը «Պ. Յ. Մ.» ժուռնալի աշխատանքում, «փիլիսոփայական դեկավարություն» աշխատանքներում, մի աշխատանք, վոր թերազնահատում է իսպառ չեը ըմբռնում Լենինյան փիլիսոփայական ժառանգությունը, Լենինի աշխատությունները դիալեկտիկական մատերիալիզմի հարցերի մասին: Ինչպես վերևում ասվեց, Լենինի դմի նման ըմբռնումը, այս կամ այն զանազանություններով, բնորոշ է վերոհիշյալ «տեսաբաններին» ամբողջ պրակտիկ համար: Հնարավորություն չկա այս հոգվածում անալիզի Լենինի դմի Տրոցկու, Զինովևի հայացքները: Սակայն վերին աստիճանի անհրաժեշտ է կանգ առնել մի

*) Ինչպես տեսանք, այս «Փորձության» Ռյազանովը կենսադործում էր: Վերջին անգրքերը ցույց տվին, վոր նա հասել էր մինչև հակահեղափոխական մենշևիկյան կազմակերպությանը ուղղակի ոգնություն ցույց տալու աստիճանին, վորի համար և հեղափոխ կուսակցությունից:

*) «Под знаменем марксизма» № 4—5, 1924, էջ 241:

**) «Պ. Յ. Մ.» 1924 թ. № 4—5, էջ 256:

կողմից Պրեոբրաժենսկու, իսկ մյուս կողմից ընկ. Բուխարինի հայացքների վրա:

«Воинствующи Материалист» ժողովածուի մեջ, գիրք 2-րդ 1925 թ., տպված է Պրեոբրաժենսկու հոդվածը— «Լենինը և Մարքսը, վարպետ տեսաբաններ», վերոհղ գրվում է Լենինի տեսական ժառանգության հարցը: Մի շարք կոպիտ սխալներով, դատ, վորոնց վրա հնարավորություն չունենք կանգ առնելու, Պրեոբրաժենսկին այդ հոդվածում զարգացնում է հետևյալ մեխանիստական սխեման. նա մարքսիզմի մեջ զանազանում է տարբեր ելմաններ, «վորոնք ունեն չերկարակեցություն տարբեր աստիճան»: Առաջին՝ այնպիսի տարբեր, վորոնք կման ամբողջովին, չերկրորդ՝ այնպիսի, վոր պետք է փոխարինել նոր կառուցվածքներով: Յեւ անհիշելի իր այս սխեմայի տեսակետից՝ Պրեոբրաժենսկին գալիս է այն հետեւություն (և դա նրա հիմնական միտքն է), վոր մարքսիզմի մեթոդոլոգիան դիալեկտիկական մատերիալիզմը մարքսյան ուսմունքի հենց այն տարբեր է, վոր չի հանդուրժում վոչ մի զարգացում: Նա գրում է. «Ինչ վերաբերում է ընդհանուր փիլիսոփայական մեթոդին, Լենինը ամբողջովին վերցրել է այն Մարքսից, պաշտպանել է հակառակորդների հարձակումներից և փայլուն կերպով կիրառել է (պատմական մատերիալիզմի մեթոդի հետ միասին) փիլիսոփայական կոնկրետ աշխատանքներում «Материализм и эмпириокритицизм» և այլն:

Վոր չափով Լենինը գրել է դիալեկտիկական մատերիալիզմի մեթոդի մասին. նա գրել է վորպես այդ մեթոդի կողմնակից, պաշտպանելով Մարքսի և Ենգելսի մեթոդի այն ըմբռնումը, վոր նա համարում էր ուղիղ և իսկականի հետ ձիշտ»^{*)}: Այնուհետև շարունակելով զարգացնել իր այս մտքերը, Պրեոբրաժենսկին գտնում էր, վոր դիալեկտիկական մատերիալիզմի միասնության մեջ է կայանում Մարքսի և Լենինի տեսական հիմունքների նույնությունը:

Այժմ անցնենք ընկ. Բուխարինին: Իր բրոշյուրում «Լենինը վորպես մարքսիստ», ընկ. Բուխարինը նույնպես գտնում է դիալեկտիկական մատերիալիզմի հարցը Լենինի աշխատությունների մեջ: Նա այս պրոբլեմին մոտենում է հետևյալ կերպով. նա մարքսիզմի մեջ պանազանում է «չերկու բան» — առաջին՝ զարգացում

իփարների, դրուժյունների տեսական հայացքների գումարը, և երկրորդ՝ մարքսիզմի մեթոդը, նրա մեթոդոլոգիան, վորոնց ոգնությունը այդ զարգացումների, հայացքների տեսական դրուժյունների գումարը ձեռք է բերված, վորի ոգնությունը վերլուծված է պատմական վորոշ եպոխա և այլն: Յեւ անհիշելի նա գրում է. «Բայց լեժե մենք մարքսիզմ առելով հասկանանք վոչ թե զարգացումների այն գումարը, ինչպիսին էր Մարքսի մոտ, այլ այն գործիքը, այն մեթոդոլոգիան, վոր գրված է մարքսիզմի մեջ, ապա ինքնըստինքյան հասկանալի լին, վոր լենինիզմը չի կերպարանափոխում և վերանալում Մարքսի ուսմունքի մեթոդոլոգիան: Ընդհակառակը, այս խմաստով լենինիզմը լիակատար վերադարձ է դեպի այն մարքսիզմը, վոր ձևավորվել էր Մարքսը և Ենգելսը»^{*)}:

Այսպես ուրեմն, ընկ. Բուխարինի տեսակետով, լենինիզմը իր մեթոդոլոգիայով լիակատար վերադարձ է, և միայն վերադարձ դեպի իրենց՝ Մարքսի և Ենգելսի կողմից ձևակերպված մարքսիզմը: Այս խմաստով չկա մարքսյան ուսմունքի հետագա վոչ մի զարգացում, վոչ մի խորացում և կոնկրետացում: Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր այս հոդվածում մեր հարուցած հարցի մեջ հուզիչ միաբանություն կա Ռյազանովի, Տրոցկու, Զինովևի, Պրեոբրաժենսկու, Բուխարինի, Դեբորինի, Կարևի և այլ հայացքների միջև:

Վորպես հակակշիռ այս բոլոր դրուժյուններին, այս հարցում յեղած դրուժյունների բոլոր վարիանտներին, մենք ունենք այդ պրոբլեմի դրուժիվ և լուծումը, վոր տվել է ընկ. Ստալինը դեռևս 1924 թ. իր «Основы Ленинизма» աշխատության մեջ: Նա մեզ հետաքրքրող հարցի մասին գրում է. «Այն, ինչ տրված է Լենինի մեթոդում, հիմնականում արդեն կար Մարքսի ուսմունքի մեջ, վոր Մարքսի խոսքերով «իր ելույթումը քննադատական էր և հեղափոխական»: Հենց այս քննադատական և հեղափոխական վոգին թափանցում է սկզբից մինչև վերջը Լենինի մեթոդում, բայց սխալ կլիներ կարծել, վոր Լենինի մեթոդը պարզապես վերականգնում է այն, ինչ տվել է Մարքսը: Այնինչ, Լենինի մեթոդը վոչ միայն վերականգնում է, այլ և կոնկրետացնում ու զարգացնում է Մարքսի քննադատական և հեղափոխական մեթոդը, նրա մատերիալիստական դիալեկտիկան»^{*)}:

*) Бухарин «Атака» ժող. հշ 255.

**) Сталин «Вопросы ленинизма» 1930 թ. հշ 19

**) «Воинствующий материалист» գիրք II, 1925 թ. հշ 44:

Ահա այստեղ է՝ լենինիզմը փրկսոփայության մեջ հարցի միակ ճիշտ դրոշմը և լուծումը:

Լենինի աշխատությունները դիալեկտիկական մատերիալիզմի թեորիայի հարցերի մասին, մատերիալիստական դիալեկտիկայի մեթոդի նրա հանճարեղ կիրառումը՝ միայն վերադարձ չեն Զուգ Ինտերնացիոնալի և պոլսայում դիալեկտիկական մատերիալիզմից չեզոծ հաճանքներից և խեղաթյուրումներից հետո, դեպի դիալեկտիկական մատերիալիզմը այն ձևակերպությամբ, վոր տվել են Մարքսը և Ենգելսը:

Լենինիզմը փրկսոփայության մեջ միայն վերադարձ չէ, այլ դիալեկտիկական մատերիալիզմի հետագա զարգացումը, խորացում և կոնկրետացում: Լենինիզմի փրկսոփայության մեջ նոր բարձրագույն ետապ և մարքսիզմի փրկսոփայության զարգացման բնագավառում: Պարզ ու հասկանալի պետք է լինի ամենքի համար, վոր հիման հարցադրում ընտվ չի նշանակում լենինիզմը հակադրել մարքսիզմին կամ չըմբռնել և թերազնահանել Մարքսի և Ենգելսի ժառանգությունը: Ընդհակառակը, մարքսիզմի վորդուն, և վոչ թե տասին հավատարիմ կմնանք, չեթե ճիշտ հասկանանք մեթոդի և աշխարհայացքի, թեորիայի և պրակտիկայի փոխհարաբերությունը, յեթե ըմբռնենք, վոր մարքսիզմը քարացած դոգմա չէ, այլ կենդանի, զարգացող ուսմունք, ապա հնարավոր է միայն այն պատասխանը, վոր տվել է ընկ. Ստալինը դիալեկտիկական մատերիալիզմի զարգացման լենինյան ետապի հարցի մասին:

Բնավ պատահական չի այն հանգամանքը, վոր այդ հարցի ճիշտ լուծումը տրվել է դեռևս 1924 թ., հենց ընկ. Ստալինի կողմից, վորովհետև նա միայն տվել է առնասարակ մարքսիզմի և լենինիզմի փոխհարաբերության հարցի կլասիկական ճիշտ լուծումը, պարզելով այն հարցը, թե ինչ է լենինիզմը: Մենք գիտենք, վոր հենց այդ թվերին չերեացին մի շարք աշխատություններ լենինիզմի մասին.— Զինովկի, Բուխարինի աշխատանքները: Այս բոլոր աշխատություններից միայն ընկ. Ստալինի դասախոսությունները.— «Լենինիզմի հիմունքների մասին» ամենից տվելի հեռևողական, ամենից ավելի կայուն են մարքս-լենինյան ուսմունքի տեսակետից: Պրեզերածենակու, Բուխարինի կողմից դիալեկտիկական մատերիալիզմի մեթոդի մասին յեղած հարցադրումը, այն հայացքները, վորոնք մեկնում են նրանից, թե մարքսիզմի բովանդակության, նրա գաղափարների հարստության բնագավա-

ռում կարող է լինել խոշոր առաջադիմություն, բայց մարքսիզմի մեթոդոլոգիայի ասպարեզում վոչ մի առաջընթաց է խորացում չի կարող լինել, հիմնվում են Մարքսիզմի մեթոդի և նրա բաղկացուցիչ այլ մասերի փոխհարաբերությունը չըմբռնելու, ըստ եղության, յեթե ավելի լայն դնենք հարցը, թեորիայի և պրակտիկայի փոխհարաբերությունը, հենց դիալեկտիկական մատերիալիզմի մեթոդը չըմբռնելու վրա: Արդարև, կարճ էր արդյոք նշանակալից նոր բովանդակություն լինել մարքսիզմի զարգացման մեջ այնքան նշանակալից, վորքան հանդիսանում են որինակ Լենինի աշխատությունները իմպերիալիզմի, պետություն և հեղափոխություն, պրոլետարիատի դիկտատուրայի խորհրդային ձևի և այլնի մասին,— առանց մատերիալիստական դիալեկտիկայի մեթոդի կոնկրետացման, խորացման և զարգացման: Նոր կալիսան, այն էլ այնպիսի մի հարուստ կալիսա, վորպիսին է իմպերիալիզմի և պրոլետարական հեղափոխությունների կալիսան, տալիս է կապակցություն նոր ձևեր, նոր որինաչափություններ, հարաբերությունների նոր տիպեր, դասակարգերի փոխհարաբերության չափադանց բարդ ձևեր, դասակարգային պայքարի այլազան ձևվեր, տեխնիկայի, բնական գիտությունների վիթխարի զարգացում, այդ զարգացման յուրահատուկ հակասություններ և այլն և այլն:

Այս ամենը հասկանալ (վոչ միայն նկարագրել) հնարավոր է միայն մարքսիստական մեթոդոլոգիայի խորացման և կոնկրետացման հիման վրա:

Այն չափով, վորչափով դիալեկտիկական մատերիալիզմը պիտական համապարփակ մեթոդոլոգիա չէ, նույնչափով էլ նրա խորացումը և կոնկրետացումը չի կարող չհիմնվել իր ժամանակի դիտելիքների, գիտությունների ամբողջ գումարի վրա: Յեվ հենց այս բոլոր կողմերով Լենինը մեծ է և հանճարեղ:

Այս ամենից հետո մեր առջև կանգնում է մի պրոբլեմ. ինչով է ընտրվում ուրեմն լենինյան ետապը մարքսիզմի փրկսոփայության զարգացման մեջ, ինչն է նրանում յուրահատուկ: Ուրիշ խոքով, ինչ նոր և յուրահատուկ բան է մտցրել Լենինը դիալեկտիկական մատերիալիզմի զարգացման մեջ, համեմատած այն աբստրակտության, վոր գտել է դիալեկտիկական մատերիալիզմը Մարքսի և Ենգելսի աշխատություններում: Մտածել, վոր մեր «փրկսոփայական գիտություն» ժամանակակից դրության պայմաններում, չերը նման պրոբլեմներին վոչ մի ուշադրություն

չի դարձվել, յերբ ըստ եյության փիլիսոփայական ամբողջ աշխատանքը կառուցվել և ընթացել է Դեբորինի այն դրույթով, թե «Լենինը պրակտիկ է», և հարեվի այն դրույթով, վորի մասին Խոսեցինք վերևում:— մոտձել, թե այժմ կարելի չե տալ փիլիսոփայության մեջ լենինիզմի պրոբլեմի ծավալուն և լրակատար պատկերն, առնվազն ծիծաղելի չե: Սա մի պրոբլեմ է, վոր դրվեց փիլիսոփայական դիսկուսիայի ընթացքում: Սա մեր հետագա տեսական աշխատանքի ծրագիրն է՝ փիլիսոփայության բնագավառում:

Նախ և առաջ Լենինի աշխատությունները դիալեկտիկական մատերիալիզմի բնագավառում, գլխավորապես նրա «Материализм и эмпириокритицизм» նոր յեռնույթ են այն իմաստով, վոր նրանք բնորոշացնում են բնագիտության զարգացման արդյունքները Մարքսից յեվ Ենգելսից նետ, անալիզի յեն յենքարկում բնական գիտությունների, առանձնապես Ֆիզիկայի դրույթումը իմպերիալիզմի եպոխայում, բաց են անում այն խոր կրիգիսի եյուրյունն ու իմաստը, վոր ապրում է ժամանակակից գիտությունը, յեվ բացատրում են այդ պրոցեսները մասերիալիստական դիալեկտիկայի տեսակետից:

Մարքսը, առանձնապես Ենգելսը, զբաղվել են իրենց եպոխայի բնական դիտությունների դրույթամբ: Ենգելսի «Բնության Դիալեկտիկան» բացատրիկ յերևույթ է մարքսիզմի դրականության մեջ, նվիրված դիալեկտիկայի կիրառմանը բնական գիտությունների ասպարիզում: Սակայն, վոչ Մարքսը, վոչ Ենգելսը, բնական է, ի վիճակի չեյին դիալեկտիկական մատերիալիզմի հիման վրա ընդհանրացնել հաջորդ եպոխայի բնական դիտության կացությունը: Ահա այս աշխատանքը իմպերիալիզմի եպոխայի համար Մարքսի և Ենգելսի աշխատությունների վորով հետևողականորեն բացատրեց Լենինը: Ընկ. Ստալինը իր «Լենինիզմի հիմունքները» աշխատության մեջ հետևյալ կերպով է բնորոշում Լենինի դերն այդ տեսակետից. «Գուցե, այն բարձր նշանակության, վոր տալիս էր Լենինը թեորիային, ամենադժուրն արտահայտությունը պիտի համարել այն փաստը, վոր վոչ այլ վորք, քան Լենինը ձեռնարկեց կատարելու ամենալուրջ խնդիրը—մատերիալիստական փիլիսոփայության մեջ ընդհանրացնելու այն ամենակարևորը, վոր տվել է գիտությունը Ենգելսից մինչև Լենին յեղած ժամանակաշրջանում, և բաղմակողմանի քննադատության յենթարկելու համատերիալիստական հոսանքները մարքսիստների շրջանում: Ենգելսն ասում էր, վոր «մատերիալիզմը նոր տեսք պիտի ըն-

դունի յուրաքանչյուր նոր մեծ գյուտի ժամանակ»: Հայտնի չե արդեն, վոր իր ժամանակի համար այս խնդիրը կատարեց վոչ այլ վորք, յեթե վոչ Լենինը իր նշանավոր գրքով — «Материализм и эмпириокритицизм»: *)

Պատահական չե այն հանգամանքը, վոր իմպերիալիզմի եպոխայի բնագիտության նորագույն նվաճումների ընդհանրացումը դիալեկտիկական մատերիալիզմի հիման վրա, ժամանակակից գիտության կրիգիսի իմաստի հայտնագործումը տվել է Լենինը, տվել է նա, ով հայտնագործեց կապիտալիզմի հոսարակական տնտեսական ամբողջ ֆորմացիայի ճգնաժամի իմաստն ու նշանակությունը: Բնավ պատահական չե այդ կապը: Կապիտալիստական հոսարակական ֆորմացիան իմպերիալիզմի եպոխայում ապրում է ամբողջ սխտամի հիմնական և ամենախոր կրիգիսը: Այս կրիգիսը բնագրվում է կապիտալիզմի վորջ սխտամը, սկսած բազիսից մինչև իդեոլոգիական վերնաշինքը: Բնական գիտությունից կրիգիսը կապիտալիստական բովանդակ շենքի կրիգիսի արտահայտության ձևերից մեկն է: Ինչպես է կապանում եյությունն այն կրիգիսի, վոր ապրում է բուրժուական գիտությունը իմպերիալիզմի և պրոլետարական հեղափոխությունների եպոխայում: Այդ կրիգիսի եյությունը կապանում է գիտության ամենահարուստ նվաճումների, կուտակված փաստական մատերիալի ու գիտելիքների, և բուրժուական գիտության մեթոդոլոգիական շրջանակների միջև առաջ յեկած հակասության մեջ: կրիգիսի եյությունն այն է, վոր գիտության վիթխարի զարգացումը չի պարփակվում իդեալիստական, միստիկական, մեխանիստական և այլ շրջանակներում, վորոնցով շրջապատած է գիտությունը, և վորոնցով նա չի կարող շրջապատված չլինել իր բուրժուական-դասակարգային ընդլիցի հետևանքով: Դա առավելապես մեթոդոլոգիական կրիգիս է: Յեվ ճիշտ այնպես, ինչպես եկոնոմիայի և քաղաքականության բնագավառում, Լենինը վոչ միայն վերլուծման յենթարկեց իմպերիալիստական եպոխան, վոչ միայն հայտնագործեց ներքին խորագույն այն հակասությունները, վորոնք կապիտալիզմի իմպերիալիստական փուլը դարձնում են պրոլետարական հեղափոխության նախորդակ, այլ և յեղք ցույց տվեց այդ կրիգիսից, նշեց քաղաքական և կազմակերպչական այն ուղիները, վորոնցով պետք է տարվի դասակարգային պայքարը նոր հասարակություն ստեղծելու համար:

*) И. Сталин — Вопросы ленинизма, 1924 г., т. 20.

ծելու համար, — ճիշտ նմանապես Լենինը բնագիտության բնագա-
վառումն ել չբավականացավ հայտնագործելով կրիդիսի ելութունը,
այլ ցույց տվեց ուղիներ և յեւր այդ կրիդիսից՝ մատերիալիստա-
կան դիալեկտիկական բնագիտության ստեղծման ձևով։ Ներքին
ամենատեղա կապ կա Լենինի աշխարհի աշխատություններին, վո-
բոնք առաջին հայացքից բոլորովին հեռու յեն թվում իրարից,
ինչպես նրա «Ժողովրդավարական դեմոկրատիայի նորագույն
հոտով» և նրա «Մատերիալիզմը և հմայրբերիտիցիզմը» աշխա-
տության միջև։

Այս տեսանկյունով անհրաժեշտ և կատարել Լենինյան փրկի-
ստիպական ժառանգության հետագա մշակումը։ Այդ տեսանկյու-
նից պետք և ուսումնասիրել նրա «Մատերիալիզմը և հմայրբերի-
տիցիզմը» և այնպիսի լուծված փրկիստիպական պրոբլեմները։
Այն մասին, թե վարքան կարևոր նշանակություն էր տալիս Լե-
նինը փրկիստիպության կապին՝ ժամանակակից բնագիտության
հետ, փայտում և հետևյալ բնորոշումը, վոր տվել և նա Պլեխանովի
միջոց պաշտարին հմայրբերիտիցիզմի, մատիզմի և բողղանով-
չչինայի դեմ։ «Մատերիալիզմը և հմայրբերիտիցիզմը»-ի հինգ-
երեքդ գլխում նա գրում և,— Բնական մատիզմը, անտես առնելով
այդ կապը (այսինքն) կապը բնագիտության հետ Մ.), նշանա-
կում և ծաղրել չենթարկել դիալեկտ. մատերիալիզմի վոգին, այս-
ինքն— գոհել Ենգելսի մեթոդը ի սեր Ենգելսի այս կամ այն տա-
ռին»։ Ահա ինչ խիստ դժադատական և տալիս, անողոք քննա-
դատության և չենթարկում Լենինը Պլեխանովին այս հարցի առ-
թիվ այնչափով վոր Պլեխանովը անջատում էր բողղանովչչինայի
և մատիզմի քննադատությունը ժամանակակից բնագիտությունից։

Հետևյալ մոմենտը, վոր անհրաժեշտ և նշել, յերբ մենք խո-
սում ենք Լենինյան հոտով մասին դիալեկտիկական մատերիալիզ-
մի զարգացման մեջ,— այն է, ժամանակակից եպիստեմի բոլոր
մարքսիստներից վոր աչք վոր, յեթե վոր հենց Լենինը տվեց և
ամենալիակապառ, ծավալուն բնագիտությունը Ենգելսի հակա-
մատիստիկական նուսմեմերի, վորոնց դեմ մինչև այսօր էլ կարելի
և լինում պաշտարելու Կանտականության, նեոկանտականութ-
յան, մատիզմի, սուբեկտիվ իդեալիզմի նորագույն ձևերը, բող-
ղանովականությունը, և վերջապես ֆիզիքական իդեալիզմը— աչք
ամենը Լենինը չենթարկել և անողոք քննադատության և մեք-
ակացման։ Հակամատերիալիստական. հակադիալեկտիկական այդ
հոտանքների Լենինյան քննադատությունն ու մերկացումը հան-

դիսանում են ամենաուժեղը, վորովհետև դա քննադատություն է
վուրգար մատերիալիզմի դիքքերից, վորի մեջ յերբեմն ընկնում և
Պլեխանովը։ Այդ ուսումնաքննի քննադատության մեջ Լենինը
դիալեկտիկորեն դուրսդրում էր արամաքանական քննադատու-
թյունը պատմական դասակարգային մոտեցման հետ, տվյալ հո-
տանքների կապի քննությունը ժամանակակից բնագիտության
կացության հետ։ Լենինը տվել և նաև նույնիսկ դիալեկտիկական
մատերիալիզմի աշխարհի ներկայացուցչի, իդեալիստի և Պլեխանովը,
ադնոտիկական սխալների լաչն քննադատությունը։ Ահա այս
մենը կապված և նոր հոտով հետ՝ դիալեկտիկական մատերիա-
լիզմի զարգացման մեջ։ Այս նորը Լենինին բնավ չի հակադրում
Ենգելսին։ Ընդհակառակը, դա Մարքսի և Ենգելսի դրություն-
ների ամենաճիշտ և որթողաբայ շարունակությունն և Դա,—
ինչպես ճիշտ կերպով ասում և ընկ. Ստալինը — դիալեկտիկական
մատերիալիզմի հետագա խորացումն ու կոնկրետացումն և այն
պրոբլեմների վրա, վոր առաջադրել և ժամանակակից եպիստեմն։

Հետևյալ հարցը, վորով մենք կարող ենք և պետք և նշենք
Լենինի անվան հետ կապված յուրահատուկը և նորը,— դա այս
հարցն է. մատիզմի վերաբերմունքը Ենգելսին։ Առհասարակ պետք
և ասել, վոր այն հարցը թե ինչ վերաբերմունք ուներ Մարքսը
դեպի Ենգելը և հեղեղան դիալեկտիկան, վորոշ խմաստով փորձա-
քար և մարքսիզմի փրկիստիպությունից չեղած ամեն տեսակի
ոսովդիոնիստական նահանջների համար։ Այս կողմից չափազանց
բնորոշ և ուղիղոնիստների վորջ պլեխան, սկսած Բերնշտեյնից,
Կոռնովից, Կաուցկուց մինչև մեր մեխանիստները և ընկ. Բուխա-
րինը։ Ռեկոնստիտուցիայի այս ամբողջ պլեխան, չըմբռնելով հեղա-
փոխական մատերիալիստական դիալեկտիկան, ժխտելով կամ խե-
ղաթյունելով այն, ըստ ելության մեկնում և այն դրությունից,
թե Մարքսի—Ենգելսի աշխատությունների վրա ընկած և հեղե-
ղան իդեալիզմի բիծը։ Նույնիսկ ընկ. Բուխարինը իր «Պատմա-
կան մատերիալիզմի թեորիան» գրքում «Պատմական մատերիա-
լիզմ պրոբլեմի հարցադրումը» գլխում— թեև ըստական քողարկ-
ված ձևով— գտնում և, վոր Մարքսը այս կամ այն չափով վա-
րակված և հեղեղանականությամբ։ Սա կապ ունի Բուխարինի մե-
խանիստական կոնցեպցիայի հետ, այն բանի հետ, վոր նա չի
ըմբռնում Մարքսի, Ենգելսի և Ենգելի միջև յեղած իրական փոխ-
հարաբերությունը։ Լենինն այս հարցում նախ և առաջ վերադառ-
նում և վերականգնում և այդ պրոբլեմի ճիշտ ըմբռնումը 11 Ին-

տերնացիոնալի եպիսկոպոսն այդ հարցում չեղած բոլոր խնդարթյուն-
բուժներէից հետո: Սակայն, չեթե մենք բազմալեզանք միայն սրա-
նով, լիովին չեցինք արտահայտի այս պրոբլեմի լենինյան լուծ-
ման ելուցքունը: Լենինը վոչ միայն վերադառնում եւ, այլ և զար-
գացնում ու կոնկրետացնում եւ այդ պրոբլեմը—վորջափով Լենինի
մոտ մենք տեսնում ենք զիալեկտրիկական մատերիալիզմի սիստե-
մատիկորեն զարգացող թեորիայի ավելի կամ նվազ չափով ծա-
վալուն հարցադրումը:

Մարքս—Ենգելսի կոնկրետացումը և հետագա զարգացումը
այս հարցում՝ Լենինի մոտ կայանում են նրանում, վոր նա (ո-
րինակ իր փիլիսոփայական տետրակներում) ապրիս և Հեգելի դիա-
լեկտիկայի մատերիալիստական վերամշակման փալուն նմուշներ,
կարեւորագույն և հիմնական բոլոր կատեգորիաների վերաբերմամբ:
Լենինի աշխատութիւնները, վորոնք միանգամայն անբաւարար կե-
պով են մեկնաբանված, միանգամայն անբաւարար կեպով են ժո-
ղովրդականացված, ցալիս են տեսական այնպիսի հարուստ կյոք,
վոր խորացնում ե նաեւադուրյան մարքսիստական բեորիայի հիմ-
նական հարցերի, մատերիալիստական դիալեկտիկայի, նրա հիմ-
նական բոլոր կատեգորիաների ըմբռնումը և հանդիսանում ե լա-
վագույն հակաթեւյն մարքսիստական փիլիսոփայութեան ռեկլիայի
ժամանակակից հոսանքի՝ նրա իդեալիստական-հեգելյանական խե-
ղաթյուրման դեմ, սկսած Լուկաչից մինչև Դեբորինյան խմբակը:
Յեթե վերցնենք տեսական դիալեկտիկայի, վորպես «փիլիսոփա-
յական դիտութեան», հարցերը՝ ապա Լենինի մոտ չեղած բովան-
դակութեանը, անվիճելիորեն հանդիսանում ե նոր եպիսոս դիա-
լեկտիկական մատերիալիզմի զարգացման մեջ: Դիալեկտիկայի,
լոգիկայի, ճանաչողութեան թեորիայի փոխհարաբերութեան հար-
ցի լենինյան դրումը և լուծումը, հակադրութեաններին միասնու-
թեան կատեգորիայի, վորպես մատերիալիստական դիալեկտիկայի
կոբիզի—հարցի լենինյան մշակումը, նրա խոր դիտողութեան-
ները արտարակտի և կոնկրետի, տրամաբանականի և պատմակա-
նի, թեորիայի և պրակտիկայի, զգացութեան և մտածողութեան
հարաբերութեան հարցերի մասին—այնպիսի նշութեր են, վորոնք
առաջ են շարժում, զարգացնում և կոնկրետացնում այն համեմարեղ
բովանդակութեանը, վոր կա դիալեկտիկական մատերիալիզմը ըս-
տեղծողներին՝ Մարքսի և Ենգելսի մոտ: Լենինի աշխատութեան-
ները այս իմաստով բացառիկ յերևուցթ են մարքսիստական զբա-
կանութեան մեջ: Լենինը քննադատում ե Պլեխանովին այն բանի

համար, վոր նա իր փիլիսոփայական հարուստ դործունեութեան
մեջ վոչ մի ուշադրութեան չի նվիրում դիալեկտիկայի հարցերին,
վորպես փիլիսոփայական դիտութեան, վոր նա սալթաքում ե մին-
չև դիալեկտիկայի հասարակ ըմբռնում, վորպես որինակների գու-
մարի, այն ինչ դիալեկտիկական «ճանաչողութեան որենք և (և որ-
յեկտիվ աշխարհի որենք)»: Այս ամենը վկայում ե, թե վորքան
մեծ նշանակութեան ե տալիս Լենինը թեորիային, վորքան լուրջ,
կարեւոր և խոր և համարում նա դիալեկտիկայի սիստեմատիկ մը-
շակման խնդիրը:

Բնորոշ մի փաստ, վոր հայտնաբերում ե այս բոլոր հարցերի
խնդարթութեանը, անգիտացումը դեբորինյան խմբակի կողմից, այն
ե, վոր Դեբորինը Հեգելի յերկերի առաջին հատորի («Փոքր լու-
գիկայի») առաջաբանում բնալ չի ոգտվում լենինյան այս հա-
րուստ նշութից:

Հետո. խոսելով դիալեկտիկական մատերիալիզմի զարգաց-
ման նոր աստիճանի մասին, պետք ե ընդգծել լենինյան սկսբումեր
փիլիսոփայութեան, բնագիտութեան յեվ առնաստակ գիտութեան կու-
սակցականութեան մասին: Այս սկզբունքը մարքսիստական դրու-
թեաններին հետագա զարգացումն ե դիտութեան, փիլիսոփայու-
թեան զասակարգային բնուցթի մասին: Այդ սկզբունքը հանդիսա-
նում ե մեր փիլիսոփայութեան գործոն բնուցթի մասին մարքսիս-
տական դրութեանների կոնկրետացումը, վորովհետեւ իմպերիա-
լիզմի և պրոլետարական հեղափոխութեանների եպիսկոպոս «հե-
ղափոխական, գործնական-քննադատական գործունեութեան» բար-
ձրագույն անսակը պրոլետարական կոմունիստական կուսակցու-
թեանների գործունեութեանն ե:

Պատահական չե, վոր հենց Լենինը և ուրիշ վոչ վոք մեր ե-
պիսկոպի մարքսիստներէից կարողացավ այդպիսի սուր կեպով դը-
նել փիլիսոփայութեան կուսակցականութեան պրոբլեմը, այնքան
հիանալի կեպով իրադործեց այն իր գործնական և տեսական
տմբողջ գործունեութեան ընթացքում: Սա կապված ե այն բանի
հետ, թե ինչ դեր խաղաց միջադգային բայլեկիզմի հիմնադիրը
կապիտալիստական հասարակութեան դեմ գրոհի անցած պրոլե-
տարական կուսակցութեան ստեղծելու գործում:

Մենք դեռեւ չսպառեցինք տասնորդական մասն անգամ այն
հարցերի, վոր մշակել և Լենինը դիալեկտիկական մատերիալիզմի
բնագիտական և վորոնք աչժմ պետք ե դրվին մեր տեսական տմ-
բողջ աշխատանքի առաջնակարգ տեղը: Սակայն վերևում ասված-

ներկեց չերեւում է, թե վորքան ճիշտ է հենարկումը վորոշումը փի-
լիսոփայութեան մեջ լենինիզմի հարցի մասին, թե վորքան ան-
ճիշտ, ուղորտուն իստական, հակալենինյան և հետևաբար հակա-
մարքսիստական զերք եր բռնել «փիլիսոփայական ղեկավարու-
թյունը» փիլիսոփայական դիսկուսիայում: Մենշևիզմի ուժեղ ազ-
դեցութեամբ միայն, Լենինին վորպես տեսաբանի, վորպես մարք-
սիստ-փիլիսոփայի թերագնահատելու հին տրադիցիաների ուժեղ
ազդեցութեամբ միայն կարող է բացատրվել այն փաստը:

Այն, ինչ տվել է Լենինը պատմական մատերիալիզմի հար-
ցերում, անկասկած հանդիսանում է նոր անսխիստ մայեզի պատմա-
կան մասերիալիզմի զարգացման մեջ: Մարքսիզմի այս բաղկացու-
ցիչ մասը տեսական աշխատանքի այս բնագավառը «հարցի» չէր
փիլիսոփայական ղեկավարութեան մոտ, և դա ելի պատահական
չէ, վորովհետև հենց այս բոլոր հարցերում մեծագույն ուժով ար-
տահայտվել է Լենինի հանձարը: Յես այստեղ ուզում եմ բավա-
կանանալ միայն մի որոշակով. չես նկատի ունի՞ր Լենինի մի փո-
քրը հոգիվածը «Մեր հեղափոխութեան մասին» Սուխանովի «За-
писки»-ի առթիվ: Լենինի գիտողութեւնները Սուխանովի մասին
իրենց բովանդակութեան խորութեամբ, նրանցում լուծված պրոբ-
լեմների առատութեամբ, իրենց գրութեւնների հանձարեղութեամբ
կարող են զրկել Մարքսի պատմական այնպիսի աշխատութեան-
ները կողքին, ինչպես «Քաղաքական տնտեսութեան քննադատու-
թեան», «Առաջաբանը»: Լենինի գիտողութեւնները Սուխանովի
մասին հանդիսանում են հեղափոխութեան մարքսիստական ուս-
մունքի հանձարեղ խորացումն ու կոնկրետացումը: Այժմ չի կա-
րել լըջորեն գնել վոչ մի տեսակ և գործնական պրոբլեմ՝ պրո-
լետարական, ազգային-զաղութային հեղափոխութեւնների առ-
պարիզում, առանց լուրացնելու, առանց լիովին բմբռնելու Լենի-
նի այդ հոգիվածի տեսական հարստութեւնը: Լենինի հոգիվածը
Սուխանովի մասին հանդիսանում է ժամանակակից միջազգային
ֆաշիզմի, սոցիալ ֆաշիզմի, գոհնիկ մարքսիզմի, մենշևիկների
շարքերի և պեղանալիզմի ամենաշնորհալի և սպանիչ քննադա-
տութեւնը:

Բավական է միայն գնել քաղաքականութեան մեջ դիալեկ-
տիկայի հարցի մասին Լենինի աշխատանքների ունեցած թեր-
եւական ամենահարուստ բովանդակութեան հարցը, վորպեսզի պարզ
լինի, թե, վորքան խոշոր ճեղքվածք ունենք մենք փիլիսոփայա-
կան ֆրոնտում տարված տեսական աշխատանքում, վոր զգալի

չափով պայմանավորված է այսպես կոչված «փիլիսոփայական դե-
կալարութեան» մենշևիկացացող լիբալիզմի զերքերով:

Մենք այստեղ ուրվագծեցինք միայն մի քանի հիմնական
ուղեներներ, վորոնցով պետք է գնալ ձեռն աշխատանքը՝
լուսարանելու համար լենինյան հոռալը դիալեկտիկական մատե-
րիալիզմի զարգացման մեջ: Այն, ինչ այստեղ ասվեց, բնավ չի
կարող պատասխան լինել սկզբում գրված հարցին,—սա միայն
վորոշ վորձ է առաջադրելու այդ պրոբլեմները, վորպեսզի նրանք
կարողանան դառնալ մեկնակետեր հետագա ամբողջ աշխատան-
քում: Յեթե այս տեսանկյունից մոտենանք Դեբորինի, Կարելի,
Լեպպոյի աշխատութեւններին, կտեսնենք այնպիսի որոշանական
անհատկացողութեւն, վոր կարելի չէ ապշել: Մենք տեսնում ենք,
վոր նրանք կոծկում են նոր հոռալը դիալեկտիկական մատերիա-
լիզմի զարգացման մեջ, լավագույն դեպքում այդ աշխատութեւն-
ները Լենինին մեկնաբանում են Պլեխանովին նմանեցնելով, քո-
ղարկում են Պլեխանովի սխալները և այլն և այլն... անա քե ին-
չու այս հարցը չեք կտրող չլինել ամբողջ դիսկուսիայի ամենակեն-
սունակ հարցերից մեկը, անա քե ինչու այդ դիսկուսիան կրում
եք այնքան սուր բնույթ: Հարցը վերաբերում եք Մարքսիզմ-Լենինիզմի
կարեւորագույն հարցերին, խոռք վերաբերում է բալկանիկյան քո-
րիայի ամենամեծ տեսական պրոբլեմներին:

Այժմ կարելի է անցնել այս գլխի չերոբող մասին, Լենինի
և Պլեխանովի, վորպես փիլիսոփա-մարքսիստների, փոխհարաբե-
րութեան հարցին: Մա ել ժամանակակից դիսկուսիայի ամենակա-
րևոր հարցերից մեկն է: Դեբորինյան խմբակը, մենշևիկացացող
լիբալիզմի ներկայուցիչները բոլորովին չեն բմբռնում այս պրոբ-
լեմը, ինչպէս յուրում է սիդիֆայի են լենիզմում լենինյան հիմ-
նական գրութեւնները և ունեն տեսական աշխատանքի միտնդամայն
սխալ գիծ, վոր առանձնապես ցայտուն կերպով արտահայտել է
«П. З. М.» ժուրնալում: Այս հարցը արտառոց կերպով չբմբռ-
նելու ապացույց է ընկ. Դեբորինի գեկուցումը Կոմկոպեմիայի
պրեզիդիումում: Նա այստեղ ասում էր մոտավորապես հետևյալը.
«Մենք պետք է մշակենք մատերիալիստական դիալեկտիկայի մի
շաբթ կարևորագույն հարցեր, մեր առաջ կանգնած են այնպիսի
պրոբլեմներ, ինչպես սալիբալաձև շարժման հարցը, իսկ անա մեր
առաջ գնում են մի «փոքրիկ թեմա» (այդպես էլ ասաց. փոքրիկ
թեմա)—Պլեխանովը և Լենինը, սրանով մեր ուշադրութեւնը հե-

նացնում են լուրջ աշխատանքից: *) Կասկած չկա, վոր հարկավոր է ուսումնասիրել նաև սպիրալաձև շարժման հարցը, վորպես ընդհանուր դիալեկտիկական շարժման և զարգացման ձևերից մեկը, սակայն Լենին-Պլեխանով պրոբլեմը համարել անարժեք, փոքրիկ մի թեմա—դրանից դենը այլևս չի կարելի գնալ: Չէ վոր այդ պրոբլեմը վորոշ իմաստով իր մեջ կենտրոնացնում է վոչ ավելի, վոչ պակաս, քան հետևյալ հարցերը. Լենինյան ետապը դիալեկտիկական մատերիալիզմի զարգացման մեջ, Պլեխանովի քաղաքական սխալները, մենշևիզմի և նրա տեսական-փրկատիայական դիրքերի փոխադարձությունը, մարքսիզմի զարգացման պատմությունը Ռուսաստանում, 2-րդ Ինտերնացիոնալի կվադրիմարքսիզմը և այլ հարցեր:

Այժմ իմաստ չունի կանգ առնել Դեբորինի այն հարցադրման վրա, վոր արդեն բավականաչափ մերկացված է, թե Պլեխանով—տեսաբանը լրացնում է Լենին—պրակտիկին: Կարելի է վերցնել «աշակերտ» Կարևի մի այլ դրույթն այս հարցի առթիվ, վոր պակաս ցայտուն չէ: Մենք նկատի առնենք Կարևի հոդվածը «Вместо статьи к пятилетию журнала» սպված «П. З. М.» № 12-ում, 1926 թ.: Այս հոդվածում Կարևը մեզ հետաքրքրող հարցի մասին գրում եր հետևյալը:

«Մեր որերում հաճախ փորձեր են անում հակադրելու Պլեխանովը Լենինին, կամ Լենինը Պլեխանովին: Անպետք փորձեր: Ամենքին ծանոթ են Պլեխանովի քաղաքական սխալները:

Հայտնի է, վոր իր կյանքի վերջալույսին, պատերազմի ժամանակ 1917 թ. այնպիսի հետևողական մտքի, ինչպիսին եր Պլեխանովը, քաղաքական ոխալներից շատերը դարձան տեսական սխալներ: Նախ քան պատերազմն ել Պլեխանովն ուներ մի քանի անճիշտ ձևակերպումներ և անհանդիմ դրված շեշտեր թեորիայի առպարիզում որինակ՝ հիլեբոգլիֆների և փորձի ըմբռնման (1) ծանոթ պատմությունը, Մարքսի մոտ ճանաչողությունը թեորիայի, դիալեկտիկայի մեջ ներառման անբավարար ընդգծումը, դասակարգերի վերանալը հասարակական ամբողջի սխեմայում (II), վորոնք նախապատրաստեցին Պլեխանովի սխալները «Ռուսական հասարակական մտքի պատմությունը» աշխատությունից մեջ, և այլն: Բայց բոլոր մասնակի սխալները չեն կարող նսեմացնել այն

*) Դեբորինի մի քանի կատաղի հետևորդները և աշխատակիցները այնքան հափշտակվել են իրեն սպիրալաձև շարժման այդ պրոբլեմով, վոր նույնիսկ եղանակ են գտնում դիալեկտիկայի շորթորդ որները—«սպիրալաձև շարժման որները»:

ընդհանուրը, վոր շատ անգամ ընդգծել է Լենինը—Պլեխանովի փրկատիայական աշխատությունները ցարդ մնում են մարքսիզմի համաշխարհային գրականության մեջ այդ թիմաների մասին գրվածներից լավագույնը:

Այստեղ Կարևը դնում է մի ամբողջ կոնցեպցիա Պլեխանովի ըմբռնման մեջ. Այս կոնցեպցիայում բայլելիզմի նշույլ անգամ չկա: Այստեղ լուրաքանչլուր տողում կան կոպիտ սխալներ, վորոնք ունեն թե քաղաքական և թե տեղական ընույթ: Այդ սխալների ընդհանուր իմաստն է՝ ներբողական վերաբերմունք ամբողջ Պլեխանովի, Պլեխանով մենշևիկի, «Ռուսական հասարակական մտքի պատմությունը» հեղինակի հանդեպ: Կարևին հայտնի չէ (կամ շատ լավ հայտնի չէ), վոր Լենին—բայլելիկը պես է հակադրել Պլեխանով—մենշևիկին, վոր արտացոլման լենինյան թեորիան պետք է հակադրել Պլեխանովի հիլեբոգլիֆյան թեորիային և այլն:

Կարևը գտնում է, վոր «գաղափարների վերանալը հասարակական ամբողջ սխեմայում» — «անհանդիմ դրված շեշտ» է: Այս կետը պայծառ լուսարձակով լուսավորում է հայտնագործում է Կարևի և դեբորինյան ամբողջ խմբակի հայացքների մենշևիկացող, մինչև իսկ լիբերալ ելույթները: Այս հատվածը հիմնալիկերով հայտնաբերում է մենշևիկացող խեղալիզմի հակամարքսիստական բնույթը:

Ահա այն դրույթները, վոր ուներ դեբորինյան խմբակը Լենինի և Պլեխանովի փոխադարձությունից հարցում: Մինչդեռ խընդիրն այն է, վոր պետք է տալ մարքսիստական հստակ ու վորոշ պատասխան այն հարցին, թե ինչ դեր է խաղացել Պլեխանովը դիալեկտիկական մատերիալիզմի զարգացման մեջ, վորպիսի տեղ է գրավում Լենինը այդ զարգացման մեջ: Դրա փոխարեն դեբորինյան խմբակն անդադար կրկնում է նույն բանը—Լենինը և Պլեխանովը լրացնում են իրար, բնավ չի կարելի հակադրել նրանց:

Այնքան ել իմաստ չունի այժմ քննել ընդ Դեբորինի դրույթը այս հարցի վերաբերմամբ, վոր հա տվել է Լենինյան 9-րդ ժողովածուի առաջաբանում, ինչպես և Կարևի դրույթները «П. З. М.»-ի հոդվածում Լենինյան 12-րդ ժողովածուի մասին—քանի վոր այս դրույթները փրկատիայական դիսկուսիայի ընթացքում բավականաչափ մերկացված են: Անհրաժեշտ է քննել Լենինի և

Պլեխանովի մատին յեղած միանգամայն սխալ գրույթները տար-
բեր մի տեսակը, վորի ներկայացուցչն է ընկ. Սեմկովսկին
Ուկրալինայում։ Սեմկովսկին հանդես յեկավ մի ծիծաղելի
հավակնութեամբ այո մատին, թե իրեն ե պատկանում (զե իհաբ-
կե ընկ. Ստալինից հետո) Լենինի և Պլեխանովի, վորպես
փիլիսոփա մարքսիստների հարցը ճիշտ կերպով դնելու պա-
տիվը՝ աչն հիման վրա, վոր դեռևս 1927 թվին չա գրել ե մի
հոդված—«Ինչ մտցրեց Լենինը մատերիալիզմի մեջ»։ Յերբ մենք
ուշագիր կերպով ծանոթացանք այդ հոդվածի հետ, պարզվեց,
վոր այդ հարցի լուծումը նրա կողմից՝ գերբերնականություն վասն վաստ-
թարացած հրատարակությունն ե, աչն ել միխանիզմի ուժեղ խառ-
նուրդով։ Պարզվեց, վոր Սեմկովսկու ողորտունիստական—մեն-
շեխիլյան անցյալը շատ լուրջ գորշմ ե գրել այդ «նրբին» հարցի
լուծման վրա։ Այդ հոդվածում Սեմկովսկու հիմնական միտքն աչն
ե, թե Պլեխանովը ստեղծագործության կերպով ընդլայնել ե մար-
քսիզմը հասարակական գիտությունների բնագավառում, աչնինչ Լե-
նինի մատուցած ծառայությունները նրանումն են, վոր նա ստեղ-
ծագործական կերպով ընդլայնել ե գիտելկտիկական մատերիա-
լիզմը, կիրառելով աչն բնագիտություն վեկարերմամբ։ Այս հար-
ցադրումը ցուց ե տալիս, վոր Սեմկովսկին կատարելապես չի
ըմբռնում լենինիզմը, Լենինի գերը մարքսիզմի զարգացման մեջ։
Մի ալ հոդվածում, վոր արդեն գրված ե շրջադարձի մոմենտին
«Փիլիսոփայություն և քաղաքականություն» ժողովածուի մեջ,
հրատարակված Ուկրալինայում 16-րդ կուսհամագումարի արժիվ,
ընկ. Սեմկովսկին տալիս եր հետևյալ սխեման. բանվորական
շարժման զարգացման մեջ մենք ունենք յերեք եպոխա, վոր ներ-
կայացնում են յերեք Խոտերնացիոնները, 1-ին Խոտերնացիո-
նալի եպոխալի համապատասխան արտահայտությունն ե Մարքս-
ենգելսի գելալեկտիկական մատերիալիզմը, 2-րդ Խոտերնացիո-
նալի եպոխալի համար—Պլեխանովը, իսկ 3-րդ Խոտերնացիոնալի
եպոխալի համար Լենինը։ Պարզ ե, վոր այս սխեման սխալ ե։ Նա
եպոխալի համար Լենինը։ Պարզ ե, վոր այս սխեման սխալ ե։ Նա
եպոխալի համար Լենինը։ Պարզ ե, վոր այս սխեման սխալ ե։ Նա
եպոխալի համար Լենինը։ Պարզ ե, վոր այս սխեման սխալ ե։ Նա

Հասցի տեղի ամբողջ հպոխալի համապատասխան արտաշարուն-
թուն:

Առհասարակ պետք է ասել, վոր ժամանակ է վերջ տալու նման «պատմության փխխտութալությանը», վոր մեկնում է նրա-
նից, թե մարքսիզմի զարգացումը Մարքս—Ենգելսից Պլեխանովի
միջոցով գալիս է դեպի Լենինը, վոր Լենինը Պլեխանովի մար-
քսիզմի «աշակերտը» է «չարունակողն է»։ Նման «պատմության
փխխտութալություն» հաշվի չի առնում հետևյալ հույժ հետաքր-
քրական հանդամանքը, վոր Մարքս—Ենգելսից հետո, միակ ամե-
նահետեղական որթողաքստը—այդ բառի լավագույն իմաստով—
ինքնուրույն մարքսիստը լեզել է Լենինը՝ հենց իր սկզբնական
աշխատություններում։ Մարքսիզմի զարգացման իսկական պատ-
մությունը Մարքս—Ենգելսից գալիս է դեպի • Լենինը, և բնավ
վոչ Պլեխանովի միջոցով։

Գևորգը և լինելու ճիշտ հարցադրումը Լինինի և Պլեխանովի — փորպես փրկիսոխա-մարքսիստների փոխհարաբերության մասին: Պլեխանովն իր փրկիսոխապահան և քաղաքական աշխատությունների ամբողջութեամբ պուրա չէ գալիս և Խնտերնացիոնալի նպոխտյի սպմաններից: Իր քաղաքական, ինչպես և տնտեսական աշխատությունների մեջ Պլեխանովը պատերազմի ժամանակ սպլթաքեց մինչև ամննատը, սոցիալ-շովինիստական, սոցիալ-իմպերիալիստական գիրքերը:

[illegible]

Բայց քանի վոր 11 ինտերնացիոնալի կորխայի մարքսիզմը, բացառութեամբ այն թիւի, վորից կազմէից բայընիզմը, ըստ կուլթւան մի քալլ յետ է, նահանջ որթողութեամբ մարքսիզմից, և քանի վոր Պլեխանովն իր աշխատութեաններն ամբողջութեամբ հիմնականում դուրս չի գալիս ալդ եպիտայի մարքսիզմի սահմաններից— ուսի յել նրա փոխտփայական աշխատքյունները նույն-

պէս՝ մենք պիտի և բնական հետեւողական փափսիովից յեղած մի շարժ
նախաճշգրտի տեսակետից:

Միանգամայն սխալ և այն կարծիքը, թե Պլեխանովը փի-
լիսոփայութեան բնագավառում ունի միայն մի շարք առանձին,
պատահական սխալ ձևակերպումներ: Մարքսիստական փիլիսոփա-
յութեան պրոբլեմի լենինյան ըմբռնման տեսակետից Պլեխանովի
առանձին սխալները շատ-շատ են: Այդ սխալներն ըմբռնելու,
նրանց քննադատապես հաղթահարելու խնդիրը կայանում են նա-
նում, վոր ահարածեղտ և վորոնեկ և հայտնաբերել այդ սխալների
նեղքից լոգիկան, ինչպես և այն որդանական կապը, վոր գոյու-
թյուն ունի նրանց՝ և Պլեխանովի քաղաքական, հիմնականում,
մենշեիկյան գծի միջև:

Մոտենալով Պլեխանովի աշխատութեանն ընդհանրապես
գնահատութեանը, անհրաժեշտ և ամենից առաջ նշել, վոր «*Ին-
տերնացիոնալի հիմնական տրադիցիան և զոգման*»— խզումը թեո-
րի-յի և պրակտիկայի միջև, խզումը դիալեկտիկական մատերիա-
լիզմի մասին տեսականորեն գրելու և այն կիրառելու միջև նրա
մոտ ստացել են ցայտուն արտահայտութեան:

Դիալեկտիկական մատերիալիզմի կարևորագույն հարցերի
ընդհանուր տեսական մեկնաբանութեան բնագավառում Պլեխա-
նովը բացառիկ փափուկ զեմք և, իսկ դիալեկտիկական կիրառելու
ասպարեզում միանգամայն անուշական: Իսկական հիշել միայն
Լենինի ընդդէմները պլեխանովյան այդ «*դիալեկտիկայի*» վե-
րաբերմամբ, («*զոգման տեղ*»), «*ամենամիասնական սովետականութեան*»,
«*խեղաթելում*», «*ծաղր մարքսիզմի վոգու հանդեպ*», և այլն և
այլն), հասկանալու համար, թե վորքան ուժեղ և վերելում բնո-
րոշված խզումը Պլեխանովի մոտ:

Յեթե վերջինք Պլեխանովի փիլիսոփայական աշխատու-
թյունները և անալիզի չինթարկենք նրա սխալների ամբողջու-
թյունը, վորոնցից գլխավորները քննադատել և Լենինը, ապա
ընդհանուր առմամբ կարող ենք նշել մոտավորապես չորս առանցք-
ներ, որոնց շուրջը կենտրոնանում են այդ սխալները:

1) Դիալեկտիկայի «*եյության*», այն և՛ «*դիալեկտիկայի*,
վորպես ճանաչողութեան թեորիայի» չհասկանալը:

2) Ագնոստիցիզմի ուժեղ դրոշմը,

3) Չերնիշևսկու և Ֆեյերբախի անկասկած շատ զգալի աղ-
գեցութեանը նրա փիլիսոփայական աշխատութեանն ընդհանրապես վրա:

Այս տեղ վոչ մի հնարավորութեան չկա թեկոյդ համառոտ

կերպով քննելու այս կետերը: Սրանք թեմաներ են հատուկ աշ-
խատութեանն համար: Յեա ուզում եմ միայն նշել այստեղ Լե-
նինի քննադատութեանը Պլեխանովի վերաբերմամբ՝ հենց նրա
առաջին աշխատութեանն ընդհանրապես ֆորմալիզմին և լոգիստիկային
հարելու մասին: Յեա նկատի ունեմ Լենինի դիտողութեանն ընդ-
դէմ Պլեխանովի կազմած կուսակցութեան ծրագրի նախագծի վերա-
բերմամբ: Այս դիտողութեանն ընդհանրապես հրապարակված են Լենինյան
11 ժողովածուի մեջ: Լենինը Պլեխանովի «*լեքերորդ նախագիծ*»
մասում արած իր դիտողութեանն ընդհանրապես մեջ գրում է հետևյալը:

«*Կապիտալիզմի ընդդէմն վերաբերող կարևորագույն մասի
ձևակերպման չեղանկով՝ այս նախագիծը տալիս է վոչ թե միան-
գամայն վորոշ կապիտալիզմի միանգամայն ռեալ արտահայտու-
թյունների դեմ պայքարող պրոլետարիատի ծրագիրը, այլ առհա-
սարակ կապիտալիզմի նվերված տնտեսական դասագրքի ծրա-
գիրը*»—

2) Առանձնապես անպետք է ծրագրերը ռուսական պրոլետա-
րիատի համար, վորովհետև ռուսական կապիտալիզմի եղելու-
ցիան, ռուսական կապիտալիզմի ծնունդ տված հակասութեան-
ները և հասարակական աղետները գրեթե միանգամայն անտես-
ված են ու քողարկված՝ կապիտալիզմի առհասարակ ընդդէմն
օրոտեմի շնորհիվ...

Իսկականապես միայն նշանով, վոր կապիտալիզմը «*իր զար-
գացած ձևով*» զանազանվում է առհասարակ ինչ-ինչ հատկութեան-
ներով,— իսկ Ռուսաստանում կապիտալիզմը զառնում է գերիշխողը,
— նշանակում է խուսափել կոնկրետ մեղադրանքներ առաջադրե-
լուց և պատերազմ հայտարարելուց, վոր ամենից ավելի կարևոր
է գործնականորեն պայքարող կուսակցութեան համար¹⁾:

Լենինի այս խոր իմաստով լի դատողութեանն ընդհանրապես
լույս են ափում լենինյան կոնկրետ դիալեկտիկայի և պլեխա-
նովյան ֆորմալիզմի՝ խոշորագույն հարցեր լուծելիս նրա լոգիս-
տիկայի միջև յեղած վոգլ տարբերութեան վրա:

Լենինը պահանջում է կոնկրետ անալիզի լենինյան կոն-
կրետ կապիտալիզմը Ռուսաստանում և նշել կոնկրետ խնդիրներ
կուսակցութեան, պրոլետարիատի համար: Պլեխանովի մոտ— կա-
պիտալիզմի ընդհանուր ընդդէմն, ընդհանուր վերացականու-
թյուն, ռուսական կապիտալիզմի «*հատկութեանները*» առհասա-

¹⁾ Ленинский сборник II № 88-89

րակ կապիտալիզմի ըմբռնման դեֆինիցիայից ըզխեցնելը: Ահա այս «առհասարակ կապիտալիզմը բնորոշելու սիգնալը» վերին առաքինի ընդոռն է, ինչպես նշում է Լենինը, ամբողջ ծրագրի համար: Փոխանակ կոնկրետ անալիզի դիալեկտիկական մատերիալիզմի հիման վրա — ըմբռնումներից բզխեցնելը, ըմբռնումների տրամաբանական դեֆինիցիա — ահա ֆոբմալիզմի և լոգիստիկայի բնորոշ գիծը:

1907 թ. հուլիսին «կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում» աշխատությունն յերկրորդ հրատարակությունն հախարհում է Լենինը վերադառնում և նույն բնորոշմանը պլեխանովյան մեթոդոլոգիայի վերաբերմամբ, բայց արդեն այլ հարցերի մասին: Նա գրում է. «Տարբեր դասակարգերի դրուժյան և շահերի կոնկրետ անալիզը պետք է ծառայի վերջնական ալի ճշմարտությունների ճիշտ նշանակությունը՝ այս կամ այն հարցի վերաբերմամբ կիրառելիս: Դատողության հսկանակ ձևը, վոր հաճախ պատահում ենք այլ թեկի սոցիալ-դեմոկրատներին մոտ Պլեխանովի դիսավորությունը, — այսինքն՝ ձգտում կոնկրետ հարցերի պատասխանը դնելու մեր հեղափոխության հիմնական բնույթի վերաբերմամբ ընդհանուր ճշմարտության հասարակ լոգիկական զարգացման մեջ նշանակում է գոհակացնել մարքսիզմը և ծագրի ցենթարկել դիալեկտիկական մատերիալիզմը»:

Լենինի և Պլեխանովի փոխհարաբերությունը հարցի առթիվ այստեղ նշանակված պրոբլեմները պետք է առարկա լինեն տնտեսական հետադա մշակման: Դիտորենյան խումբը իր ամբողջ աշխատանքում լիովին տնտեսել է մարքսիստական մեթոդոլոգիայի նման կարևոր պրոբլեմը: Վերջերս դիսկուսիայի շրջանում միայն, չիրը կարելի կողմից հարց դրվեց վորոշ քննադատական վերաբերմունք ունենալ պլեխանովյան ժողովրդական հանդես, մինք կարողացանք լսել լոկ մի աննշան փաստաբեկություն. «Ձի կարելի Պլեխանովին տալ միջազգային մենշևիզմին»:

Կարելի այս ամենազոր «փաստաբեկությունը» ունի միայն մի «չնչին» պակասություն, — դա մարքսիստական փաստաբեկությունն է: Յեթն, ձեր կարծիքով ընկ. հարկ, Պլեխանովին (վոր Պլեխանովին, ամբողջ Պլեխանովին) չի կարելի տալ միջազգային մենշևիզմին, ապա, յերևի Պլեխանովի աշխատություններին մեջ լիզած մենշևիզմը, սոցիալ-շովինիզմը, սոցիալ-իմպերիալիզմը կարելի չի համարել բայլելիզմի սաղմեր, կամ գուցե պարզապես բայլելիզմ: Ուրեմն իզուր չի Վահանյանը գրում ժամանակին «Մ. Յ. Ա.»

հանդեսում, թե միջազգային բայլելիզմը Պլեխանովյան տրագիգիաների շարունակությունն է: Ձե վոր Վահանյանը սբանով սքանչելիորեն ցույց եր տալիս, թե ինչ և նշանակում «Պլեխանովին չտալը և այլն»:

Վոչ, Պլեխանովի մենշևիզմը, ոպորտունիզմը, — դիալեկտիկական մատերիալիզմի խեղաթուրումը և այլն, և այլն մենք կտանք միջազգային մենշևիզմին: Իսկ Պլեխանովի փիլիսոփայական աշխատանքները, լավագույնները, վոր ալի է և ինտերնացիոնալիստիկայի մարքսիզմը, այնպիսի նյութ է, վոր կմտնի «չերկաթի ինվենտարը», վորոշ ոգնություն, հատկելով Իլլիչի խորհրդին, կսովորեն մարքսիզմի փիլիսոփայությունը, սակայն այն լրացումով, վոր միաժամանակ կուսակցության փիլիսոփայության, վորտեղ Լենինը վորպես մատերիալիստ-դիալեկտիկ գերազանցում է Պլեխանովին:

Ժամանակակից փիլիսոփայական դիսկուսիայի հակադական ծառայությունն այն է, վոր այս կարևորագույն հարցերը զրված են, բացվում են ամենալայն հեռանկարներ մարքսիզմի փիլիսոփայության ասպարիզում տեսական ստեղծագործական աշխատանքի համար:

III ԴԵՐՈՐԻՆՅԱՆ ԽՍԲԻ ՄԵՆՇԵՎԻԿԱՅՆԱՅՈՂ ԻԴԵԱԼԻԶՄԸ

Յերը խոսում ենք դեբորենյան խմբի մենշևիկայացող իդեալիզմի մասին, ապա անհրաժեշտ է պարզել, վոր խոսքը չի վերաբերում իդեալիզմի հասարակ, սովորական մի տեսակին: Պետք է պարզել այն հանգամանքը, վոր խոսքը բնավ չի վերաբերում այնպիսի հարցի, ինչպես դիցուք՝ Լոսիի, Ռուբինշտեյնի և այլոց հասակ, հատկապես իդեալիզմը: Խոսքը վերաբերում է մատեստական դիալեկտիկայի և իդեալիստական ուղիղիայի չարիախատական դիալեկտիկայի և իդեալիստական ուղիղիայի դրուգալիս ամեն հնարավոր դիմակի տակ, մարքսիզմ-լենինիզմի դրուշակի ներքո: Խոսքը վերաբերվում է վախկոտ իդեալիզմին: Խոսքը վերաբերվում է մարքսիզմի փիլիսոփայությունն այն ուղիղիային, վոր սքողված է մարքս-լենինյան տերմինոլոգիայով, վորը հանդես և դալիս մաքսիզող մարքսիստական որթորքաբալի դրուշակի տակ, վորը հաճախ ռմբակոծում է Լոսիի կամ նույնիսկ Լուկաչի տիպի բացահայտ կղերական, հակահեղափոխական իդեալիզմը: Սակայն զրա՞նով հանգերձ իր իսկական ելուժյամբ դա մարքսիզմի

իդեալիստական ռեվոլյուցիան եւ Դեբորինյան խմբի հայացքները— վերապես ըստ ելուծված մենշեւիկայնացող իդեալիզմի հայացքների բնորոշումը հանդիսանում է մի բնորոշում, վերը համադրում է իր մեջ և քաղաքական, և մասնավորապես տեսական գնահատականը: Արդեն վերևում քննված հարցերից յերևում է, թե վերջափով նման բնորոշում տալիս և ամենաեղականը դեբորինյան խմբի տեսական աշխատանքում: Արդարև լենինյան փրկիսոփայական ժառանգութեան անդիտացումը, չըմբռնելը, պաշտօնը լենինիզմի դեմ փրկիսոփայական մեջ, պայքարը շրջադարձի դեմ փրկիսոփայական ճակատում, պայքարն ինքնաքննադատութեան և փրկիսոփայութեան բալլընիկյան կուսակցութեան դեմ՝ չի կարող չստանալ համապատասխան քաղաքական բնորոշում:

Արդարև, թեորիայի և պրակտիկայի, փրկիսոփայութեան և քաղաքականութեան, փրկիսոփայութեան և սոցիալիստական շինարարութեան ալժամեղական խնդիրների միջև չեղած խզումն արդեօք չի՞ հանդիսանում, ինչպես ասում է Համ. Կ. Կ. (բ) Կենտրոնական Կոմիտեի բանաձևը „Под знаменем марксизма“ ժուրնալի մասին, 2-րդ Խնտերնացիոնալի ամենամիտակար տրադիցիաներից և դոգմաներից մեկի հարութեանը: Միթե մենք պարտավոր չենք քննել դեբորինյան խմբի փրկիսոփայական աշխատանքի այս «մեղքերը», կապակցելով այդ խմբակի ներկայացուցիչների քաղաքական սխալների հետ: Միթե այդ սխալների ամբողջութեան ներքին ելուծումը չի՞ հանդիսանում սոցիալ-դեմոկրատական ելուծում:

Այս ամենը խոսում է այն մասին, թե վերջան անհրաժեշտաբար ճիշտ է նման համադրական բնորոշումը: Սակայն, յերբ մենք մոտենում ենք մենշեւիկայնացող իդեալիզմի հայացքների անալիզին, հանդիպում ենք յերկու տեսակի գոհակացնող դրույթներին: Հասարակ և գոհակալ այդ դրույթներին մեկի ելուծումը կախում է նրանում, վոր դեբորինյան խմբակի մենշեւիկայնացող իդեալիզմի ամբողջ բնույթը փորձում են «հետևցնել» բացառապես և միմիայն այն հանգամանքից, վոր Դեբորինը նախկին մենշեւիկ է, վոր նախկին մենշեւիկը կարող եր տալ միայն մենշեւիկայնացող փրկիսոփայութեան: Նման «տեսակետի» գոհակալութեանը կայանում է նրանում, վոր դեբորինյան խումբը վերածվում է լոկ Դեբորինի, անտես և առնվում այն հանգամանքը, վոր պրոլետարիատի դիկտատուրայի շրջանում գոյութիւն ունեւին և գոյութիւն ունին այնպիսի սոցիալիստական պայմաններ, վորոնք

ձեռնդ ելին տալիս, նախաբայում ելին տալիս մենշեւիկայնացող հայացքները՝ փրկիսոփայութեան մեջ, ճիշտ այնպես, ինչպես այդ շրջանը, առանձնապես իր սոցիալիստական շինարարութեան հրեկացական հաջողութեաններով ծնունդ է տալիս պայմանների նման հայացքներ և գաղափարներ արմատախիլ անելու համար: Նման գոհակացման ֆրասակարութեանը կայանում է նրանում, վոր ըստ ելուծված փաստորեն վերացվում է մարքսիզմի իդեալիստական ռեվոլյուցիոնարի, գաղափարների քննադատութեան, մերկացման խնդիրը, վորովհետեւ այդ տեսակետից պարզապես մենշեւիզմի վրա հիմնվելը միայն ինքնըստինքյան համարվում է արդեն «սպանիչ փաստարկութեան»:

Մյուս տիպի գոհակացումը և ֆրասակար տեսակետը կայանում է նրանում, վոր փորձում են մոռանալ, անտես առնել դեբորինյան խմբի ներկայացուցիչների, մասնավորապես ընկ. Դեբորինի անցյալը: մոռանում են մենշեւիկյան պլեխանովյան անցյալի բացառապես ուժեղ ազդեցութեանը Դեբորինի աշխատութեաններին և նրա փրկիսոփայական արտադրանքի ընդհանուր գծի վրա՝ հետհետեմբերյան շրջանում:

Տրամաբանական և սոցիալ-դասակարգային անալիզի իսկապես դիպեքտիկական գոհակարութեանը միայն հնարավորութեան կտա մեկ մերկացնել և քննադատել մենշեւիկայնացող իդեալիզմը, վորի մեջ բնկել եր դեբորինյան խմբակը:

Մոտենալով մարքսիզմի իդեալիստական այդ ռեվոլյուցիոնար հայացքների անալիզին, անհրաժեշտ է այստեղ կանգ առնել հետևյալ հիմնական մոմենտին, ի վրա. 1) Դեբորինյան խմբի հեղեղանալիստութեանը մատերիալիստական դիպեքտիկայի տեսութեան մշտական հարցերի մեջ, 2) մի շարք հակամարքսիստական դրույթներ՝ փրկիսոփայութեան պատմութեան և բնագիտութեան հարցերում և 3) դեբորինյան խմբի քաղաքական սխալների ամբողջութեանը:

Աշխատանքի այս ամբողջ գիծը կամ ուղղութեանը հիմնվում եր այն մտքի վրա, վոր բազմիցս կրկնվում է դեբորինյան խմբակի ներկայացուցիչների աշխատանքների մեջ, այն է՝ վոր ներկայումս, նույնիսկ այն բանից հետ, վոր մենք ունենք Մարքսի, Ենգելսի, Լենինի աշխատութեանները—մատերիալիստական դիպեքտիկայի տեսութեան մշակման համար, այնուամենայնիվ վորպես մոկնակետ մնում է Հեգելի լոգիկան:

Այս դիմն այնքան է արմատացել, վոր որինակ՝ Կարեն,

Մտենք փրկիստիպական ֆրոնտում յեղած շրջադարձի ամբողջ ելույթունը հասկանում եյին այն իմաստով, թե պետք է այժմ յերեսը դարձնել «Լոգիկայի գիտութեան» ուսումնասիրություններին զեպի «Վոդու ֆենոմենոլոգիայի» ուսումնասիրությունը: Մենք բնավ զեմ չենք «Վոդու ֆենոմենոլոգիայի» ուսումնասիրութեանը, — ընդհակառակը գտնում ենք, վոր Կարմիր պրոֆեսուրայի ինստիտուտի ծրագրերը պետք է կառուցվեն այնպես, վոր ունենդիրները ուսումնասիրեն ամբողջ Հեգելը, մենք գտնում ենք, վոր անհրաժեշտ է արդարացնել Հեգելի մյուս հատորների հրատարակութունը, նրա «Իրավունքի ֆրիստիպալութունը», «Պատմութեան փրկիստիպալութունը» և այլն և այլն — սակայն մենք կտրուկ կերպով առարկեցինք Մտենի և Դեբորինի առաջարկութեան դեմ՝ այդչափ «այժմեականացնելու» աշխատանքը, վոր յերեսը արձնել զեպի «Վոդու ֆենոմենոլոգիայի», կամ «նախնական մտածողութեան» ուսումնասիրությունը:

Այժմ անցնենք Հեգելի և Մարքսի փոխհարաբերութեան հարցին: Դիսկուսիայի ընթացքում հայտաբերվեցին մի շարք խոշորագույն սխալներ այս հարցում Դեբորինի, Կարևի, Լուսպոլի և այլոց մոտ: Այստեղ յես ուզում եմ բերել մի փոքրիկ հատված Դեբորինի «Դիալեկտիկան Կանտի մոտ» աշխատությունից, վորն ինձ թվում է, տալիս է կարծես կենտրոնացված ձևով Դեբորինի բոլոր սխալների ամփոփումը, վոր տալիս է կարծես զեբորինյան խմբակի չուրահատուկ «թեորիայի և պրակտիկայի փրկիստիպալութունը» այս հարցում: Ընկ. Դեբորինի այս ձևակերպումը պաշտառ լույս է սփռում Մարքսի դիմի և Հեգելի փոխհարաբերութեան հարցում տեսական հետազոտությունների ամբողջ գծի վրա: Ընկ. Դեբորինը գրում է. «Դիալեկտիկական մատերիալիզմը հանդիսանում է Հեգելի դիալեկտիկական մեթոդի համադրումը բնութեան և պատմութեան մատերիալիստական ըմբռնման հետ»*) Ընկ. Դեբորինն այստեղ մեզ վոչինչ չի ասում այն մասին, վոր Հեգելի մեթոդը, լինելով դիալեկտիկական, դրանով միասին իդիալիստական է: Հեգելի մոտ դիալեկտիկան և իդիալիզմը բաժանված չեն և չեն գրված տարբեր արկղներում: Հեգելի մոտ դիալեկտիկան և իդեալիզմը որդանապես հլուսված են, կապակցված: Հեգելի մոտ դիալեկտիկական իդեալիզմի սխտեմն է, կամ ընդհակառակը՝ իդեալիստական դիալեկտիկայի սխտեմը: Դեբորինը

այս ամենի մասին վոչինչ չի ասում: Ով կարծում է, վոր դիալեկտիկական մատերիալիզմը դա Հեգելի մեթոդի օրինակն է բնութեան և պատմութեան մատերիալիստական ըմբռնման հետ, խոսելով այն մասին, վոր մեզ մոտ պետք է խոսվի Հեգելի մեթոդի մատերիալիստական մեկնաբանման մասին, նա բացահայտ կերպով քաշ է տալիս իդիալիզմը մեր աշխատանքի մեջ: Դեբորինի այդ ֆորմուլան հիանալի կերպով արտահայտում էր թեորիայի մշակման վրա կատարված այն աշխատանքի ամբողջ ելույթունը, վոր տեսնում եյին նրանք մի քանի տարի շարունակ: Այդ այն է, վոր նրանք առանց քննադատական հաղթահարման, առանց մատերիալիստական վերամշակման համադրում եյին հեգելյան մեթոդի հիմնական կատեգորիաները բնութեան և պատմութեան մատերիալիստական ըմբռնման հետ, և հետևանքում... մենք ցտացանք մարքսիզմի իդիալիստական ծավալուն շեղվելու: Հեգելի մեթոդի այս վոչ քննադատական ընկալումը և համադրումը այնքան հեռու յեր գնացել, վոր սկսած դիալեկտիկայից հենց առարկայի ըմբռնումից, ճանաչողութեան թեորիայի և դիալեկտիկայի փոխհարաբերութեան հարցերից մինչև դիալեկտիկայի ըմբռնումը՝ Դեբորինն ըստ ելույթան կանգնեց իդիալիստական տեսակետի վրա:

Դառնանք ընկ. Դեբորինի հոգվածին «Մատերիալիստական դիալեկտիկան և բնագիտությունը»: Քննելով դիալեկտիկայի առարկայի հարցն, ընկ. Դեբորինը գրում է. «Մատերիալիստական դիալեկտիկան, վորպես համապարփակ մեթոդոլոգիա, պետք է թափանցի բոլոր կոնկրետ և եմպիրիկ գիտությունների մեջ, վորովհետև նա հանդիսանում է, այսպես ասած, գիտությունների ալգեբրան, վոր ներքին կապ է մտցնում կոնկրետ բովանդակութեան մեջ»): Այս հարցադրումը ակնհայտ կերպով իդիալիստական է, վորովհետև մատերիալիստական դիալեկտիկան մեկնաբանվում է, վորպես մի գիտություն, վոր կապ է մտցնում կոնկրետ բովանդակութեան մեջ: Ճշմարիտ է, նույն ելում ընկ. Դեբորինը շտապում է վերապահում անել, թե չպետք է այդ հասկանալ այն իմաստով, վոր կապը բերվում է պարզ և այլն, թե կապը բնութեան մեջ որոշակի է և և այլն: Սակայն այս վերապահումը չի կարող եղական շշանակություն ունենալ, վորովհետև միևնույն հոգվածում ընկ. Դեբորինը տալիս է ծավալուն

*) «Архив К. Маркса и Ф. Энгельса», кн. I, стр. 14.

*) Դեբորին «Диалектика и естествознание», л. 81.

նկար այն բանի, թե ինքը ինչպես է հասկանում իր այդ տեսա-
կետը: Ահա ինչ է գրում նա, որինակ՝ անցնելով դիալեկտիկայի
կատեգորիաների հարցին. «Ընդհանուր դիալեկտիկան զբաղվում
է այն կատեգորիաների հետազոտությամբ, վորոնք զբաղած են
առհասարակ ամեն մի գիտության հիմքում: Իսկ իրականության
յուրաքանչյուր բնագավառը — բնությունը և հասարակությանը,
հիմնվելով շարժման ընդհանուր որոնքների և ձևերի վրա, ունե-
նալով նրանց վորպես իր հիմքը, միաժամանակ հանգչում է
սպեցիֆիկ մասնակի կատեգորիաների վրա, վորոնք հատուկ են
հենց տվյալ բնագավառին: Միևնույն վերացական կատեգորիան,
վոր կազմում է ընդհանուր դիալեկտիկայի առարկան, ընդունում է
նման զանազան կոնկրետ ձևեր՝ նայած, թե վորտեղ և պատա-
հում կամ կիրառվում — բնագիտության, թե հասարակագիտու-
թյան մեջ: Ով մի փոքր ծանոթ է Հեգելին, նա կասի, վոր այստեղ
ծավալված է ակնհայտ կերպով հեգելյան իդեալիստական տեսա-
կետ: Իբրեք, ընկ. Դեբորինը այստեղ, վոր մի անգամ, քննելով
դիալեկտիկայի որոնքների հարցը, չի տալիս մեզ պարզ ձևակեր-
պում այն մասին, վոր դիալեկտիկայի որոնքները մեր աշխա-
րահայացքի մեջ հանդիսանում են որչեպիվ որոնքների արացո-
լում, հանդիսանում են մեր խորացման աստիճանները՝ որչեպիվ
նյութական բնության ճանաչողության մեջ: Այնուհետև ընկ.
Դեբորինը, խոսելով դիալեկտիկայի կատեգորիաների մասին,
այստեղ մեզ վորինչ չի ասում այն մասին, թե ինքը ինչ է հաս-
կանում կատեգորիա ասելով: Յեթե դիալեկտիկայի կատեգորիա-
ներ ասելով նա հասկանում է ըմբռնումներ, վորոնք արահայ-
տում են որչեպիվ որինաչափություններ, ապա պարզ է, վոր
այդ ըմբռնումները չեն կարող չիմք լինել նյութի շարժման ա-
ռանձին ձևերի և այդ շարժման առանձին որոնքների մասին:
Իսկ յեթե կատեգորիաներ ասելով նա հասկանում է որչեպիվ
նյութական օրենքներ, ապա պարզ է, վոր այդ որոնքները չեն
կարող «կիրառվել, այլ կարող են միայն պատահել» բնության
մեջ: Ահա այս միևնույն չափով անհրաժեշտ մատերիալիստական
պայծառությունը դիալեկտիկայի կարևորագույն հարցերում բա-
ցակայում է ընկ. Դեբորինի մոտ, զրա փոխարեն մեք տեսնում
ենք ակնհայտ իդեալիստական մի կոնցեպցիա այն մասին, թե
ինչպես «վերացական կատեգորիաներն ընդունում են զանազան
կոնկրետ ձևեր» և այլն և այլն: Ընկ. Դեբորինը միակամալայն չի
հասկանում արացոլման մասերիալիստական տեսությունը, վոր հը-

մարտիրոսություն է օալիս հից, մասերիալիստներն ըմբռնել դիա-
լեկտիկայի հիմնական օրենքները:

Յուրջ տալու համար, վոր այս տեղերն առանձին բացատը-
թյուններ չեն, վոր խոսքը վերաբերում է «որգանական մի տ-
րատի», մարքսիզմի իդեալիստական աղավաղման սխտեմի,—
դիմենք Դեբորինի «Մարքսը և Հեգելը» հոդվածին և տեսնենք,
թե ինչպես է նա ընում այնտեղ դիալեկտիկայի կատեգորիաների
հարցը. նա գրում է. «Անհրաժեշտ է պարզ հասկանալ այն, վոր
յուրաքանչյուր գիտական ճանաչողության հիմքում զբաղած են
հիմնական ըմբռնումներ, վորոնք ունեն կատեգորիաների բնույթ:
Նրանք հավասարապես հատուկ են, թե կեցության և թե մտա-
նորության: Ինչ է նշանակում հավասարապես հատուկ են կե-
ցության և մտածողության: Միթե սա մատերիալիստական հար-
ցության և մտածողության: Միթե կատեգորիաները, վորպես ըմբռնումներ, որ-
ցադրում է: Միթե կատեգորիաները, վորպես ըմբռնումներ, որ-
ցակալով որինաչափությունների արտացոլումը չեն: Միթե ըմբռ-
նումների գիալեկտիկան չալեք է հասկացվի վորպես որչեպիվ
նյութների գիալեկտիկան չալեք է հասկացվի մատերիալիզմի,
դիալեկտիկայի արտահայտություն: Այս ամենը մատերիալիզմի
մարքսիզմի այբուբենն է: Իսկ Դեբորինի մոտ դա ամենագտարյուն
իդեալիզմն է, Հեգելն այստեղ կատարաբեր Դեբորինի
իդեալիզմն է, վորովհետև հենց նրա տեսակետով
յուրաքանչյուր բառի տակ, վորովհետև հենց նրա տեսակետով
դիալեկտիկայի կատեգորիաները հանդիսանում են
բացարձակ վորոնք զարգացման աստիճաններ, հանդիսանում են
ըմբռնումներ, վորոնք հավասարապես հատուկ են կեցության և
մտածողությանը:

Այնուհետև մենք այստեղ ենք իմանում ելի մի շատ կա-
րևոր նկատառում — դիալեկտիկան դիտում է կեցությունը և մտա-
նորությունը՝ չբաժանելով նրանց իրարից: Փոխանակ, դիալեկ-
տիկայի կատեգորիաների հարցը քննելիս, տալու մատերիալիս-
տական պարզորոշ բնույթ, ընկ. Դեբորինը բավականանում է
այդ վորինչ չափով ֆրագով:

Կանգ առնենք ելի մի հարցի վրա — դիալեկտիկայի և ճա-
նաչողության թեորիայի փոխհարաբերության հարցը: Այս հար-
ցը, ինչպես նշել է Լենինը, հանդիսանում է դիալեկտիկայի ելու-
թյունը: Տեսնենք, թե ինչ է ընծայում մեզ ընկ. Դեբորինն իր
թյունը: Տեսնենք, թե ինչ է ընծայում «Մարքսը և
Հեգելը» ընկ. Դեբորինը գրում է.

«Դիալեկտիկայի վորպես մեթոդիկայի նշանակությունը,
հակադրված ճանաչողության թեորիայի, լիովին գիտակցվել է

մարքսիզմի հիմնադիրները և նրա ամենախոշոր ներկայացուցիչների կողմից*)։

Այսպես ուրեմն, ընկ. Դերորինը գտնում է, վոր դեպիկտիկացի և ճանաչողության թեորիայի միջև զոյուլթյուն ունի խոք անդունդ, և իբր թե նման տեսակետը միակ մարքսիստական տեսակետն է։ Դերորինն այս հարցում, ինչպես չեքեում և մեջ բերված էջի հետագա կոնտեկստից, միանգամայն անքննադատորեն ընդունում են իդեալիստական փիլիսոփայության պատկերացումը փիլիսոփայության պատմության չերեք կարևորագույն ետապները մասին—մետաֆիզիկա, ճանաչողության թեորիա և մեթոդոլոգիա։ Ընկ. Դերորինը գտնում է, վոր «ճանաչողության թեորիան կատարել և պատմական վորոշ դեր» և վոր նա «կարող է հեռանալ»։ Սակայն ընկ. Դերորինը փորձ չի անում նույնիսկ անալիզի լենթարկելու, թե արդյոք հեգելյան դեպիկտիկան միաժամանակ և ճանաչողության թեորիա չէ։ Հեգելը հենց այսպիսի լուծում է տալիս հարցին, նա կանգնած է դեպիկտիկայի, լոգիկայի և ճանաչողության թեորիայի միասնության տեսակետի վրա,—Միայն ամբողջ եյուլթյունը նրանումն է, վաք այս միասնությունը նրա մոտ դրված է իդեալիստական հիմքի վրա։ Դեպիկտիկական մատերիալիզմը նույնպես կանգնած է դեպիկտիկայի, լոգիկայի և ճանաչողության թեորիայի միասնության տեսակետի վրա—միայն այդ հարցի հեգելյան լուծումից ամբողջ տարբերությունը և եյուլթյունը կայանում է նրբանուս, վոր այդ միասնությունը դրված է մատերիալիստական հիմքի վրա։ Դեպիկտիկան վորպես մեթոդոլոգիա, կտրված ճանաչողության թեորիայից, վերածվում է բոլորովին «զուտ մեթոդոլոգիայի»։ Չէ վոր այն, ինչ մարքսիստական դրականության մեջ ըմբռնվում է վորպես ճանաչողության թեորիա,—դա սուբյեկտիվ և որբեկտիվ փոխհարաբերության հարցն է, մեր ճանաչողության նյութական ծագման և նյութական աղբյուրի հարցը։ Ինչ կդառնա մեթոդոլոգիան, չեթե նա հակադիր այդ պրոբլեմին—իհարկե «զուտ մեթոդոլոգիայում»։ Հենց նման մեթոդոլոգիացումը չափազանց բնորոշ գիծ է դեպիկտիկայի, վորպես փիլիսոփայական գիտության՝ այն «տեսական մշակման» համար, վոր տալիս է մեզ դերորինյան խմբակը։

Այստեղ վոչ մի հնարավորություն չկա գեթ քիչ թե շատ

ծավալուն քննության յենթարկելու այս խոշորագույն հարցերը։ Մեր խնդիրն է համառոտ գծերով ցույց տալ մարքսիզմի իդեալիստական ուղիղիան, վոր գոյություն ունի դերորինյանայի ներկայացուցիչների մոտ, նշել միայն այն պրոբլեմները, վորոնք կարիք ունին հատուկ մշակման և հատուկ քննադատության, սակայն այն ամենն, ինչ ասվեց այստեղ անվիճելի պայծառությամբ, վկայում են, վոր հեգելյան իդեալիզմը բացառիկ ուժեղ աղբյուրություն է գործել նրանց հայացքների վրա, վոր փոխադրեցություն են գործել նրանց հայացքների վրա, «ծերուկ Հեգելը» նաև մարքսիստներն վերամշակելու Հեգելը, «ծերուկ Հեգելը» իդեալիստներն վերամշակել և վոմանց։

Պետք է մեր առաջ դնել հետևյալ հարցը. ինչպե՞ս է դերորինյան խմբակի բոլոր սխալների եյուլթյունը, հիմնական իմաստը՝ դեպիկտիկայի տեսության մշակման հարցերում։ Ոգույն է թեորիայի և պրակտիկայի, փիլիսոփայության և քաղաքականության միջև, վոր գոյություն ունեն նրանց մոտ, չեր կարող անհետանալ անցնել նրանց տեսական հետազոտությունների համար և ընդհակառակը, սեփական փիլիսոփայական աշխատանքի մար և ընդհակառակը, սեփական փիլիսոփայական աշխատանքի արատները շատ մ.ծ աղբյուրություն են գործել դերորինյան խմբակի քաղաքական հայացքների վրա։

Իդեալիստական այս բոլոր տատանումների կորիզը, առանցքը եյուլթյունը կայանում է նրանում, վոր «գերի» դառնալով Հեգելին, դերորինյանությունը չկարողացավ գտնել ընդհանուր և մասնավորի, բացիոնալի և եմպիրիկականի՝ ճանաչողության մեջ, մտածողության և զգացողության, տրամաբանականի և պատմականի, վերացականի և կոնկրետի փոխհարաբերության հարցերի ճիշտ, այսինքն՝ մատերիալիստական լուծումը։

Այս բոլոր հարցերը լուծվում են հակադրությունների միասնության հիման վրա։ Սակայն ով միայն սրա վրա յե կանգնում, նա շատ հեռու յե ճշմարտությունից։ Դերորինյան խմբանում, նա շատ հեռու յե ճշմարտությունից, վոր կալը չկարողացավ պարզ հասկանալ այն տարբերությունը, վոր կա փիլիսոփայության այս կարևորագույն պրոբլեմների հեգելյան և մատերիալիստական լուծման միջև։ Հեգելի և մարքսիզմի միջև ճատերիալիստական լուծման այդ հարցերի լուծման մեջ, բայց կա ձևական նմանություն այդ հարցերի լուծման մեջ, բայց բաց եյուլթյան կա խոր արբերություն։ Դա փիլիսոփայության բաց եյուլթյան կա խոր արբերությունն է։ Դերորինյան մեջ յերկու հիմնական գծերի տարբերությունն է։ Դերորինյան խումբը հեռացել էր այս հիմնական չափանիշներից և վերցրել խումբը հեռացել էր այս հիմնական չափանիշներից և վերցրել էր այդ պրոբլեմների «միայն դեպիկտիկական» լուծումը։ Սակայն

*) Դերորին «Философия и марксизм» էջ, 268

փիլիսոփայության հարցերի «միայն դիալեկտիկական» լուծում չի կարող լինել, կարող է լինել միայն մասերիալիստական-դիալեկտիկական կամ իդեալիստական-դիալեկտիկական լուծում:

Յերևում է, վոր դերորինյան խմբակը ձխալ եր հասկացել մատերիալիստական դիալեկտիկայի հենց կորելը—հակադրությունների միասնություն որենքը: Այն հարցին, թե ինչ «բախտի եր արժանացել» հակադրությունների միասնության որենքը գերորինյան խմբակի աշխատությունների մեջ—պետք է նվիրել հատուկ աշխատություններ և նրանց քննադատության հիման վրա մոտենալ դիալեկտիկական մատերիալիզմի այդ կարևորագույն պրոբլեմի ճիշտ դրմանը: Մենք այստեղ կտանք լոկ ամենաընդհանուր բնորոշումը: Դերորինյի մոտ հաճախ պատահում ենք այս որենքին, վոր կիրառվում է, վորպես հակադրությունների հասցեցում: Շատ ժամանակ հարկավոր չի լինի վատնել հասկանալու համար, վոր այդ որենքի նման մեկնաբանությունը բացահայտ կերպով ուղղորտունիստական ազավաղումն է մատերիալիստական դիալեկտիկայի: Լենինը իր հայտնի հոդվածում՝ «Դիալեկտիկայի հարցի մասին» գրում էր, բնորոշելով հակադրությունների միասնության որենքը. «Հակադրությունների միասնությունը (դուգադիպություն, նույնություն, համագործոնություն) պայմանական է, ժամանակավոր, անցողիկ, հարաբերական ռելատիվ»: Փոխադարձաբար իրար բացասող հակադրությունների պայքարը բացասական է, ինչպես բացարձակ է զարգացումը, շարժումը»:

Այնուհետև, հակադրությունների միասնության որենքը գերորինականները հասկանում են (և դա կարմիր թելով անցնում է նրանց բոլոր դրվածքների մեջ), վորպես հակադիր մոմենտների հասարակ փոխներգործություն. մի հակադիր կողմը ներգործում է մյուսի վրա և հակառակը: Ահա թե վորպիսի տափակ մակարդակի եր վերածվել դիալեկտիկայի տեսության մշակումը նրանց կողմից, վորոնք հավակնություն ունեցին լինել տեսական մտքի միակ կրողները խորհրդային հողի վրա: Հակադրությունների միասնության նման ըմբռնման «փիլիսոփայությունը» տվել է ընկ. Լուպպոլը իր «Լենին և փիլիսոփայությունը» գրքում, անտեսության և պրակտիկայի փոխհարաբերության կոնկրետ հարցում: Լուպպոլը դիալեկտիկական մատերիալիզմը բնորոշում է վորպես «ճանաչողության մեթոդալոգիա՝ գործողության հիման վրա» և «գործողության մեթոդալոգիա՝ ճանաչողության հիման

վրա», իսկ վերջին և հակադրությունների այդ միասնության—ճանաչողության և գործողության, թեորիայի և պրակտիկայի—հիմքը: Ընկ. Լուպպոլի մոտ ստացվում եր լրակատար իրավահավասարություն թեորիայի և պրակտիկայի միջև: Պրակտիկան ներգործում է թեորիայի վրա, թեորիան ներգործում է պրակտիկայի վրա, առանց պրակտիկայի չկա թեորիա, առանց թեորիայի չկա պրակտիկա և այլն և այլն: Պարզ է, վոր լավագույն գեպքում մենք այստեղ ունենք հարցի եկլիկտիկ, և մոչ թե մատերիալիստական-դիալեկտիկական լուծումը: Ընկ. Լուպպոլին հայտնի չէ, վոր դեռ Պլեխանովին հաջողվել եր պարզել նման փոխներգործության ֆլաուր՝ առանց հասկանալու այդ փոխներգործության հիմունքները: Թեորիայի և պրակտիկայի փոխներգործության մեջ, հակադրությունների այդ միասնության մեջ—մարքսիզմի տեսակետից պրակտիկան խաղում է վճռական դեր, հանդիսանում է ճիշդ: Լենինը տվել է թորիայի և պրակտիկայի փոխհարաբերության վերին աստիճանի հաջող բնորոշումը: Լենինյան 9-րդ ժողովածուի մեջ նա գրում է. «Պրակտիկան տվել է բարձր և (տեսական) ճանաչողությունից, վորովհետև նա ունի վոչ միայն ընդհանրություն (всеобщность), այլ և անմիջական իրականության արժանիքը»*):

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր դիալեկտիկայի տեսության մշակումը դերորինականների կողմից այնքան անճիշտ եր, անհաջող, խորթ դիալեկտիկական մատերիալիզմի վոգուհ, վոր այժմ մեր աչքի առաջ է մարքսիզմի իդեալիստական ռելիզիայի լայնածավալ մի սխտեմ, սկսած Կյուլթի և դիալեկտիկայի առարկայի բնորոշման ընդհանուր հարցերից մինչև նրա կարևորագույն կատեգորիաները: Այժմ պահանջվում է լուրջ տեսական մեծ աշխատանք, վորպեսզի իրոք ըըրորեն հաղթահարվեն այդ բոլոր հայացքները: Մարքսի և Ենգելսի վոգով, Լենինի ցուցմունքների հիման վրա մոտեցվի մատերիալիստական դիալեկտիկայի տեսության մշակման հարցերին:

Այժմ անցնենք մի ուրիշ հարցի—այն հարցին, թե ինչպես եր տարվում աշխատանքը փիլիսոփայության մարքսիստական պատմության պրոբլեմների ընդգավառում: Մենք կարող ենք այստեղ ևս արձանագրել ընկ. Դերորինի, ինչպես և նրա «ամենամատիկ» աշակեփաների մոտ մի շարք հակամարքսիստական

*) Ленинский сборник, IX, էջ 261

գրույթներ: Պատմա-փիլիսոփայական թեմաների մասին չեղած աշխատանքի հիմնական բացերը կարելի չե վերածել յերեք հիմնական մոմենտների. 1) բացակայում էր փիլիսոփայական գրադրոցների, ուղղութիւնների բավարար չափով կերտւած սոցիալ-դասակարգային անալիզը, 2) տիրում էր մշակւած և լայն տարածում ստացած ինչ վոր «հոբելյանական» մոտեցում և 3) տեղի ունեւր բոլոր և ամեն տեսակի փիլիսոփայական սխտեմներ և ուղղութիւնների միանգամայն վոչ քննադատական, միանգամայն չապացուցւած «մարքսիստացումը», նմանեցումը մարքսիզմի, մատերիալիստական դիալեկտիկայի հետ: Բնորոշելու համար այն, թե միջքան ճիշտ և առաջին դիտողութիւնը, կարելի չե հիշատակել այն աշխատանքը, վոր կատարւում էր Հեգելի փիլիսոփայութեան շուրջը: Մեր գրականութեան մեջ հարյուրավոր եջեր են նվիրւած Հեգելին, տասնյակ զեկուցումներ են դրւած կարծիք պրոֆեսուրայի խնտիտուտի սեմինարներում Հեգելի հարցի մասին, Հեգելը բազմակողմանի ուսումնասիրւել և մշակւել, մեկնաբանւել և այլն և այլն: Մինչ դեռ չի կարելի ցուցց տալ թեկուզ մի հոգւած, մի եջ, վոր նվիրւած լինի Հեգելի փիլիսոփայութեան սոցիալ-դասակարգային անալիզին: Չի կարելի ցուցց տալ մի հոգւած, վոր դիմանար մարքսիզմի կարեւորագոյն պահանջին: պատմական մտեցումը այդ պատմա-փիլիսոփայական պրոբլեմին: Հեգելը դարձել էր արեապատմական, արեադասակարգային պրոբլեմ մեր «մարքսիստական-փիլիսոփայական» այսպես ասած իստորիոգրաֆիայի մեջ: Անկասկած ազդում էր այն տենդենցը, վորը շատ ուժեղ չափով արտահայտւած է արդեն Դեբորինի «Դիալեկտիկական մատերիալիզմի փիլիսոփայութեան ներածութեան» մեջ, վորտեղ հիմնականում կիրառւած է փիլիսոփայական սխտեմների և ուղղութիւնների տրամաբանական անալիզը, առանց նրանց սոցիալ դասակարգային, պատմական անալիզի: Մինչդեռ ճիշտ մոտեցումը և փիլիսոփայութեան մարքսիստական պատմութեան հարցերի ճիշդ դրումը հնարավոր են միայն տրամաբանական և պատմական անալիզի միասնութեան—այն ել իրական դիալեկտիկական միասնութեան պայմանով: Դեբորինյան խմբի աշխատութիւնների մեջ տիրում է «հոբելյանական տոն» և մոտեցում, փիլիսոփայութեան պատմութեան կարեւորագոյն հարցերին: Բայց, յերբմանից է, վոր «հոբելյանական» մոտեցումը փոխարինել և մարքսիստական մոտեցմանը: Յերբմանից է հոբելյանական ներբողը սկսել դաւըս մղել մեզանում իդեոլոգիական

վերնաշինքերի զարգացման հարցերը պատմական մատերիալիզմի տեսակետից վերլուծելու անհրաժեշտութիւնը: Յերբմանից է այս կամ այն մոտեցողի «հոբելյանական մեծարումը» փոխարինել նրա տանձնափախութեան և թերութիւնների անալիզի մարքսիստական անհրաժեշտ կանոնին: Չէ վոր իսկական դիտական գնահատականը հանդիսանում է այս կամ այն իդեոլոգիական յերբմութիւնի գնահատականը. նրա սոցիալ-դասակարգային նշանակութեան տեսակետից, նրա պատմական արմատների, մի խոսքով դիալեկտիկական մատերիալիզմի տեսակետից: Նման հոբելյանական ներբողների և միանգամայն վոչ-քննադատական վերաբերմունքի («մարքսիստացւելու» իմաստով), որինակները շատ շատ են, Մենք կանգ կառնենք միայն Ֆեյերբախի փիլիսոփայութեան հարցի վրա: Ենգելսի «Լյուդվիգ Ֆեյերբախ» աշխատութիւնից, Մարքսի և Ենգելսի, Ֆեյերբախի մասին գրած աշխատութիւններից հետո. վոր հրապարակւած են «Մարքսի և Ենգելսի արխիւի» առաջին հատորում, վերջապես Ֆեյերբախի մասին Մարքսի թեզիսներից հետո՝ թվում էր, թե դժվար է շփոթել նման հարցի վերաբերմամբ: Մինչդեռ ընկ. Դեբորինի «Լյուդվիգ Ֆեյերբախ» աշխատութիւնը փալտուն նմուշ է վերեւում բնորոշւած մոտեցման փիլիսոփայական հարցերին: Դեբորինի հնարադետ ձեռքով Ֆեյերբախը վերածւում է մատերիալիստ-դեալեկտիկի. պատմական մատերիալիստի, մարքսիզմը դառնում է վոչ այլ ինչ, ֆեյերբախյանիզմի մի տեսակը: Վոչ վոք Ենգելսից աւելի լավ չի խոսել այն հսկայական դերի մասին, վոր կատարել էր Ֆեյերբախը դիալեկտիկական մատերիալիզմի հայացքների նախապատրաստութեան մեջ, սակայն Ենգելսը հարկ չի համարել զբողել Ֆեյերբախի մատերիալիզմի թերութիւնները, կամ նրա մի շարք տանձնափախութիւնները չի ներկայացրել վորպէս դիալեկտիկա:

Ընկ. Դեբորինը իր գրքի՝ «Լյուդվիգ Ֆեյերբախ»—առաջաբանում գրում է. «Ֆ. Ենգելսն իր սքանչելի բրոշյուրում առաջ է վոչ այնքան Ֆեյերբախի շարադրանքը, վորքան Մարքսի աշխարհայացքը՝ Ֆեյերբախի դադափաբների քննադատութեան հողի վրա: Ենգելսն իր առաջ գրած խնդիրների համապատասխան ուրիշ կերպ չե կարող վարվել: Իսկ մենք ալ մտածողի մահվան հիսնամյա տարեդարձի առթիւ անհրաժեշտ համարեցինք ալ Ֆեյերբախի գործունեյութեան պատմական գնահատականը և ներկայացնել նրա աշխարհայացքը սխտեմատիկ շարադրանքով»:

Էնկ. Դեբորինի դրած խնդիրը միանգամայն պատվովոր խնդիր է, միայն նա մեզ չբացատրեց, թե ինչու Դեյվերբախի գերի պատմական գնահատականը բացասում է քննադատական գնահատականը փիլիսոփայության դարգացման բարձրագույն աստիճանի տեսակետից. դիալեկտիկական մատերիալիզմի տեսակետից. ինչու սիստեմատիկ շարադրանքի խնդիրը չպետք է լինի մեթոմանակ Դեյվերբախի գաղափարների սահմանափակության և անբավարարության քննադատության խնդիրը:

Այս որինակը. վոր անկասկած միակը չէ (Իեկոն, Հորբս. Սպինոզա, Կանտ և այլն), վկայում է վոչ մարքսիստական աշխատությունների մասին, վոր գոյություն ունեցին, փիլիսոփայության պատմության և մարքսիզմի նախապատրաստության պատմության կարևորագույն հարցերում: Այս բնագավառում էս մեր առաջ առաջած դրված է մի լուրջ խնդիր—քննադատորեն առկն ու վրա անել այն ամենը, վոր դրված է այստեղ դեբորինյան լոմբակի կողմից: հաղթահարել սխալները և ստեղծել նախադրյալներ փիլիսոփայության իսկական մարքսիստական պատմության համար:

Նույն կապակցությամբ անհրաժեշտ է կանգ առնել ժամանակակից բնագիտության իդեալիստ ներկայացուցիչների վերաբերմամբ չեղած վոչ քննադատական մոտեցման վրա. վորը կտրմիք թելով անցնում եր Դեբորինի ըստը աշխատությունների, «Ո. 3. Մ» ժուրնալի մեջ, Հանրածանոթ են և բավարար չափով մերկացված են «Ո. 3. Մ.» ժուրնալի արած սխալները մախիստ—ֆիզիկոս Միի վերաբերմամբ: Պահանջվում է գեռես մերկացնել ընկ. Դեբորինի սխալները Պալադիայի վերաբերմամբ և այլն: Այստեղ մենք ուզում ենք համառոտ կանգ առնել արդեն 1930 թ. կատարված ոխալների վրա՝ այնպիսի խոշոր մի գիտնականի վերաբերմամբ, ինչպիսին է Պլանկը: Պլանկը վերջին ժամանակներս շատ հիմնավոր բնվույցիա չէ կատարում մատերիալիզից դեպի ադնոստիցիզմը և իդեալիզմը: Նա իր վերջին՝ Լեյդենում արտասանած ճառում «Das Weltbild in der neuen physik»—ինչպես այդ մասին գրում է ընկ. Դեբորինը.—զանազանում է յերեք աշխարհներ. զգայական, ֆիզիկական և մետաֆիզիկական: Պարզ է, վոր յերեք աշխարհների այս դանազանումը Պլանկին շատ հեռու չեր տանում մատերիալիզմից: Շարունակելով քննել Պլանկի հայացքները, ընկ. Դեբորինը գրում է, «Այսպիսով—շարունակում է Պլանկը,—լիովին Լենինի մարքսիզ-

մի վոգով.—մենք հարկադրված ենք զգայական աշխարհի հետևում լինել: Թարգել ելի մի յերկրորդ, իրական աշխարհ. վոր նի ինքնուրույն, մարդուց անկախ գոյություն ունի, վորը մենք, ճշմարիտ է, չերեք չենք կարող ճանաչել ուղղակի, այլ միայն զգայական աշխարհի միջոցով վերջինիս մեզ հաղորդած վորոշ նշանները ոգնությունը¹⁾:

Ահա Պլանկի ճառի այս տեղը, վոր մեջ է բերում ընկ. Դեբորինը և վորը լի չէ ադնոստիցիզմով, հիլերոգլիֆիզմով, ընկ. Դեբորինը համարում է գրված մատերիալիզմի և այլն: Լենինի մատերիալիզմի վոգով: Այտեղ կատարված է ուղղակի աղաղակող մի սխալ, վորը գնում է մարքսիզմի իդեալիստական խեղաթյուրման, ժամանակակից բնագիտության իդեալիստական նախապաշարումների հանդեպ վոչ քննադատական վերաբերմունքի գծով: «Մատերիալիզմ և իմպիրիոկրիտիցիզմը» գրքում, խոսելով բուբոուական գիտնականների հանդեպ մեր վերաբերմունքի մասին, Լենինը գրում եր հետևյալը. «Մարքսիստների խնդիրն է, ամենուրեք կարողանալ լուրացնել և վերամշակել այն նվաճումները, վոր կատարում են այդ «գործակատարները», (որինակ, դուք վոչ մի քալ չեք կարող անել տնանետկան նոր յերևույթների ուսումնասիրության բնագավառում, առանց ռզուլտուտ աչդ գործակատարների աշխատություններից) և կարողանալ չեղքացնել նրանց ուսուցիչն տեսչենցը, կարողանալ տանել սեփական գիծը և պայքարել մեզ թշնամի ուժերի և դասակարգերի ամբողջ գծի դեմ»:

Դեբորինյան խմբի ներկայացուցիչներն այստեղ կրկնում եյին մախիստների սխալները, վորոնց դեմ նրանք կատարի պայքար եյին մղում, բայց մյուս ծայրից մեխանիստները պաշականորեն եյին վերաբերվում ժամանակակից բնագիտությանը, նրա իդեալիստական նախապաշարումներին—վորոհետ ամեն մի խոշոր գիտնականի մեջ նրանք անպայման ուզում եյին տեսնել մատերիալիստ դիալեկտիկի:

Այժմ պետք է անցնել այս գլխի 3-րդ մասին. Դեբորինի և նրա խմբի կողմից մի շարք քաղաքական հարցերի, քաղաքական պրոբլեմների դրմանը, վորպեսզի մի անգամ էս ցույց տանք, վոր «մենչեկայնացող իդեալիզմ» բնորոշումը միանգամայն ճիշտ է: Իհարկե, այստեղ չկա 100 տոկոսային մենչեկիզմ. այն ժամանակ

1) Դեբորին.—«Ленин и кризис новейшей физики», 42 13:

խիկ բանը հասնում է այնպեղ, վոր դրվում է զգացմունքի տոցիալիզացիայի, կոլեկտիվացման հարցը և այլն: Ընկ. Դեբորինը տառացի կերպով գրում է հետևյալը. «Մարդկային ուժերը, զգացմունքները—ֆիզիկական և հոգեկան—վորչափով կազաավեն մարդկային ուժերը յուրացնող իրերի, առարկաների ինխանությունը, աստիճանաբար ավելի կմարդկայնացնան յեկ կոցիալականացումը»:

Ընկ. Դեբորինն այնքան է տարված այս ամենով, վոր շատապում է հոչակել մատերիալիստական դիալեկտիկայի մի նոր բարձրագույն աստիճան: Նույն հոգւածում նա գրում է. «Կոլեկտիվությունն դիալեկտիկան մատերիալիստական դիալեկտիկան բարձրացնում է նոր, ավելի բարձր աստիճանի վրա: Յեթե համեմատենք մի շարք տեղեր, վոր գրել է Դեբորինը, «Очерки по философии коллективизма» ժողովածուի հետ. հրատարակված 1909 թվին Ն. Վերների, Ա. Բոգդանովի, Վ. Բազարովի, Ա. Լենաչարսկու և այլոց կողմից, ապա կարող ենք արձանագրել մի շարք խոշորագույն հարցերի գրեթե բառացի զուգադիպություն: Ընկ. Դեբորինը վերակենդանացնում է ինդիվիդուալիզմի և կոլեկտիվիզմի արքայապետ, վոչ—մարքսիստական, վոչ—պատմական հակադրումը, վորը կարմիր թելով անցնում է այդ ժողովածուի մեջ: Պարզ է, վոր նման անքննադատ վերաբերմունք դեպի Բոգարով—Բոգդանովյան թեորիաները՝ միանգամ ևս հուլից է առաջ, թե ինչպես են քննվել բազմաթիվ խոշորագույն հարցեր, վորոնք այժմ ունին քաղաքական առաջնակարգ նշանակություն: Կարելի չկա մանրամասն խոսել մի յերկուսում սոցիալիզի կառուցման անհնարությունների վերաբերյալ ըստ ելույթյան սոցիալ-գեմոկրատական տեսության մասին, վոր ունեք կարելի այն թեորիաների մասին, վորոնց հետևում էր Ստենը և այլն. դրանք բավականաչափ մերկացված են դիալեկտիկայում: Յեթե այս ամենը զուգադրենք միասին, կտեսնենք, վոր ստացվում է մի «հետաքրքրական ծաղիկ փունջ»,—և այն ժամանակ լիովին պարզ կդառնա, վոր Դեբորինյան խմբի հայացքներին տրված բնորոշումը, վորպես մենշևիկայնացող իդեալիզմի, միանգամայն համապատասխանում է իրականության: Այդ գնահատականը մեր առաջ դնում է մի շարք բարդ խնդիրներ. պետք է իսկապես բարձր, իսկապես քննադատել այն ամբողջ «աղբը», վորը կուսակցիկ է տեսական ֆրոնտի փիլիսոփայական ճակատամասում:

IV.

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ ՅԵՐԿՈՒ ՖՐՈՆՏԻ ՎՐԱ ՊԱՅԻԱՐԵԼՈՒ ԽՆԴԻՐԸ

Այժմ, ինչպես չերեք, մեր առաջ սուր կերպով դրված է փիլիսոփայության բնագավառում յերկու ֆրոնտի վրա պայքարելու խնդիրը՝ մարքսիզմի մեխանիստական ռեդիկան շարունակում է մնալ գլխավոր վտանգը, վորովհետև նա ունի սոցիալիստական լայն բազա մեր չերկրում: Հիմնականում մեխանիստական մեթոդոլոգիան հանդիսանում է աջ ոպորտունիզմի տեսական բազան: Այն մասին, թե վորքան կարևոր, անհրաժեշտ է մարքսիզմի մեխանիստական ռեդիկայի տեսական մերկացումը, հավասարակշռություն թեորիայի տեսական մերկացումը,—վկայում է հետևյալը. ՌՍԴԲԿ հակահեղափոխական կազմակերպություն, վոր Արդյունաբերական կուսակցության, գերմանական սոցիալ-ֆաշիստական կուսակցության, Զ-րդ Ինտերնացիոնալի հետ միասին եր ինտերվենցիա կազմակերպել, այդ կազմակերպության կենտկոմի անդամ Զալկինդը հետևյալ կարծիքն է հայտնում հավասարակշռության թեորիայի մասին. «Այ թեքման թեորիան, վոր հիմնավորում է այդ դրուկությունները, մասնավորապես հավասարակշռության թեորիան, մենք կարող ենք ընդունել լիովին մեր դրուկները պաշտպանելու համար»:

Պրոլետարական հեղափոխության ներկա ետապը պահանջում է տեսական աշխատանքում ուշադրություն կենտրոնացնել կապակցելու համար այդ աշխատանքը սոցիալիստական շինարարության հետ: Սոցիալիզմի վիթխարի կառուցումն իրագործող պրոլետարիատի պրակտիկան պահանջում է տեսական մեծ պեղում, պահանջում է տեսական ծավալուն աշխատանք, վորը ծառայի սոցիալիստական շինարարությանը, տա ապագա հեռանկարներ և դնի դեպի կոմունիզմը—առաջնադարյան խնդիրները: Այն որդանական կապը, վորն անհրաժեշտ է այժմ, թեորիայի և պրակտիկայի միջև հղի յե նրանով, վոր կուսակցության անկախուն շերտերի, Մարքսի, Ենգելսի, Լենինի ուսմունքը բավարար չափով չըմբռնող, բայձերիզմի լավագույն տրադիցիաները չըմբռնող մարդկանց մոտ կարող է ծնունդ տալ, վերակենդանացնել այս կամ այն ձևով «հակափիլիսոփայական» թեքումները, մեխանիստական պոզիտիվիստական ըմբռնումը, և դրանով՝ թեորիայի դերի ժրխ-

տումը, կառավարչի մեխանիստական տատանումներ: Պայքարը մեխանիստներին, վորպես գլխավոր վտանգի դեմ ներկայումս պահանջում է չափազանց մեծ ուշադրություն: Մարքսիզմի մեխանիստական ռեզիլիանտի դեմ պայքարը պետք է փոխադրվի պատմահասարակական ռեզիլիանտի վրա, սոցիալական պրոբլեմներին, պատմական մատերիալիզմի վրա, նա պետք է «քաղաքականացվի» — ինչ վոր է վիճակի չեղ անել իր ամբողջ պայքարի ընթացքում դերորինչյան խումբը: Միաժամանակ պահանջվում է առանձին, բացառիկ աշխարհայնություն, մենշելինսկայնացնող իդեալիզմի վերաբերմամբ: Մարքսիզմի իդեալիստական ռեզիլիանտի, մենշելինսկայնացնող իդեալիզմի հայացքները միանգամայն անբավարար կերպով են մերկացված, նրանք իրենց արտացոլումը գտել են մի շարք դիտական բնագավառում: Նրանք հենց սնունդ են տալիս գլխավոր վտանգին — մեխանիզական վտանգին:

Այժմ մեխանիստներն ուզում են դեպ իրենց գրեթե «որվա հերոսներ» կտրծում են, վոր այն ամենը, ինչ այժմ խոսվում է դերորինչյան խմբի մասին, այն ամենը, ինչ այժմ խոսվում է դերորինչյան խմբի մենշելինսկայնացնող իդեալիզմի մասին, վորպես թե հաստատում են այն հայացքները, վոր ժամանակին արտահայտել են իրենք: Բայց պետք է ասել, վոր մեխանիստները խորապես սխալվում են, զուր տեղը իրենց համարում են «որվա հերոսները»: Այդ «տոնախմբությունը» նրանք չեն շատ շուտով կզգան, վորովհետեւ այժմ մեր առաջ դրվում է մարքսիզմի մեխանիստական ռեզիլիանտի դեմ մղված պայքարի յեկրոդ օրջանը սկսելու խնդիր: Այս չեկրոդ շրջանը պետք է անցկացվի իսկապես մարքս-լենինյան մոտեցման հիման վրա՝ փրկիստիայական հարցերի ասպարիզում: Յեթե դերորինչյան խումբը ըստ կյուլթյան ներկայացնում է հուկալենինյան թեորիաներ՝ փրկիստիայական բնագավառում, ապա մեխանիստներն ևս հանդիսանում են հակամարքսիստական, հակալենինյան թեորիաների ներկայացուցիչներ: Այս տեսակետից կան բաղմաթիվ ընդհանուր գծեր մեխանիստների և մենշելինսկայնացնող իդեալիզմի միջև: Արդարև, ինչ դերքերից էլին խփում մեխանիստներին դերորինչյան խմբակի ներկայացուցիչները: Նրանք մեխանիստներին խփում էլին հիմնականում հեգելյան-իդեալիստական-դիալեկտիկական դրույթների տեսակետից, վոր հնարավորություն էր տալիս վորոշ չափով մերկացնել մեխանիստների միանգամայն հակամարքսիստական, մատաֆիզիքական դրույթները, թեորիայի լիակատար ժխտումը, դիալեկտիկական չըմբռնելը,

դիալեկտիկայի հիմնական որոնքների լիակատար ազավադումը և այլն: Այդ մասին մենք ունինք լենինի չափազանց դիպուկ, իրենց մտքերով և բովանդակությամբ վերին աստիճանի հարուստ դիտողությունները լենինյան 12-րդ ժողովածուի մեջ: Մի հարցի մասին նա գրում է. «Սրանով Հեգելը անվերապահում է ամեն տեսակի մատերիալիզմի, բացի դիալեկտիկայից» (հջ 225):

Դերորինչյան խմբի ունեցած հեգելյանական-իդեալիստական, դիալեկտիկական դրույթները, Հեգելի ազդեցությունը վորոշ մասով դրական փաստ էր այն տեսակետից, վոր հնարավորություն էր տալիս մերկացնելու մեխանիստների մատաֆիզիկական և հարվածելու մեխանիստներին այն չափով, վորչափով նրանք կանգնել էլին միանգամայն պողտիվիստական ուղու վրա, վորչափով նրանք ժխտում էլին ամեն մի թեորիա: Նույն լենինյան ժողովածուի մեջ տպված է լենինի մի ալ վերին աստիճանի հետքերը՝ քրական դիտողությունը. «Խելացի իդեալիզմն ավելի մոտ է խելացի մատերիալիզմին, քան հիմար մատերիալիզմը: Դիալեկտիկական մատերիալիզմը խելացի մատերիալիզմի տեղը — մատաֆիզիկականը, անզրգացածը, անկենդանը՝ հիմարի տեղը»:

Ուրիշ բառերով արտահայտելով լենինի այս դիտողությունը, կարելի է ասել հետևյալը. դերորինչյան խմբակի հայացքների իդեալիստական ելույթյունը, վորչափով այդ իդեալիզմը զուգորդվում էր դիալեկտիկայի հետ, վորոշ չափով ավելի մոտ էր դիալեկտիկական մատերիալիզմին, քան մեխանիստ-մատերիալիստները: Ահա թե ինչու մենք կարող ենք խոսել այն պայքարի դրական վորոշ նշանակություն մասին, վոր մղում էր դերորինչյան խումբը մարքսիզմի մեխանիստական ռեզիլիանտի դեմ: Բայց դրա հետ միասին անվիճելի է, վոր դերորինչյան խումբը իր դիրքերից, մեշելինսկայնացնող իդեալիզմի դիրքերից չէր կարող մոտենալ մեխանիստներին, նրանց հայացքներին և թեորիաներին վերջնական մերկացմանը: Լավագուցն բնորոշումն այն բանի, թե վորքան «հաջող» էր մղվում պայքարը մեխանիստների դեմ, հանդիսանում է այն փաստը, վոր մինչև այսօր, մեխանիստների դեմ մղված պայքարի մի քանի տարիներից հետո նրանցից վոչ մեկը չի խոստովանում իր սխալները: Ընդհակառակը նրանք հույսիսկ իրենց դրում են իրավացի, ցարդ շարունակում են պաշտպանել իրենց դիրքերը: Դա վացի, ցարդ շարունակում են պաշտպանել իրենց դիրքերը: Դա վավագուցն ապացուցն է այն բանի, թե ինչպես էր պայքարում նրանց դեմ դերորինչյան խմբակը: Իսկ չեղ մենք մեխանիստների դեմ մղված պայքարին կմոտենանք իսկական մարքս-լենինյան դիրք-

քերից, չերբ մենք կտանք նրանց հայացքներին վոչ միայն վերացական-տեսական բնորոշումը, այլև քաղաքական բնորոշումը, չերբ մենք սոցիալ-դասակարգային անալիզի կենթարկենք նրանց հայացքները, չերբ մարքս-լենինյան տեսակետից կհայտնաբերենք այն սխալները, վոր գործում են նրանք, այն ժամանակ մեխանիստները կզգան այն «տոնախմբությունը», վորի ժամը հասել է նրանց համար: Միանգամայն իզուր են նրանք հրճվում: Այդ հրճվածքը կապված է այն բանի հետ, վոր նրանք բնավ չեն պատկերացնում, թե ինչ է կատարվում տեսական ֆրոնտում, չեն պատկերացնում, թե ինչ խնդիրների առաջ է կանգնել այժմ մեր տեսական միտքը: Պետք է ջախջախել այն նախապաշարումը, վոր ամուր բուն է դրել փիլիսոփայական գրականության մեջ, վոր իբր թե մեխանիստների դեմ պայքարում եր միայն դեբորժնյան խումբը: Մեխանիստների դեմ պայքար է մղում մեր կուսակցությունը, և այդ պայքարը հնարավորություն տվեց մերկացնելու աջ ոպորտունիզմի մեխանիստական մեթոդոլոգիան, այն ազգակցությունը, վոր գոյություն ունի այդ մեթոդոլոգիայի մեջ՝ աջ ոպորտունիզմի և Բադարովի, Կոնդրատևի, Սուխանովի և այլոց իդեոլոգիայի միջև: Պարզ է, վոր այն, ինչ այժմ կատարվում է փիլիսոփայական ֆրոնտում, բնավ չի կարող փոքրացնել մեխանիստների դեմ պայքարը շարունակելու նշանակությունը, այլ ընդհակառակն այդ պայքարը բարձրացնում է նոր ասիմետրի վրա:

Այնուհետև կարելի չէ նշել մի շարք լիովին ազգակից մոմենտներ մեխանիստների և դեբորժնյան խմբակի ներկայացուցիչներին հայացքների միջև մասնավորապես փիլիսոփայության մեջ լենինիզմի հանդեպ յեղած վերաբերմունքի հարցում: Յերկու հոսանքներն էլ չեն ըմբռնում, ժխտում են, չեն ընդունում լենինիզմը փիլիսոփայության մեջ: Արդաբե, բավական է դնել այն հարցը, թե ի՞նչ հարաբերության մեջ են Ակսելրոդի հայացքները փիլիսոփայության մեջ լենինիզմի հետ, վորպեսզի միանգամայն պարզ լինի Աքսելրոդի թեորիայի հակալենինյան բնույթը, նրա գրվածքների հակամարքսիստական բնույթը: Բավական է միայն դնել այդ հարցը, թե ինչպես է ընկ. Սարաբյանով դնում Լենինի և Պլեխանովի հարցը, և մենք կտեսնենք, վոր այս կետում, լենինիզմը ղիպակտիկական մատերիալիզմի զարգացման մեջ, վորպես նոր աստիճան ըմբռնելու հարցում հուզիչ գուգադիպություն կա Սարաբյանովի և Դեբորժնի, Ակսելրոդի և Կարևի հայացքների միջև: Այս առթիվ կարելի չէ բերել մի փոքրիկ հատված Սարաբ-

յանովից, նրա «В защиту философии марксизма» գրքակից: Սհա ինչ է գրում ընկ. Սարաբյանովը. «Ավելորդ է խոսել այն մասին, վոր ըստ հարցի ելույթյան մարքսիստական փիլիսոփայության հիմնական պրոբլեմների շուրջը Լենինի և Պլեխանովի ինչպես և նրանց ուսուցիչների միջև չկա վոչ մի տարաձայնություն»: Սարաբյանովը գտնում է, վոր վոչ մի տարաձայնություն չկա մարքսիստական փիլիսոփայության բոլոր հիմնական հարցերի շուրջը Լենինի և Պլեխանովի միջև: Ի՞նչ է սա, յեթե վոչ Դեբորժնի և Կարևի վերևում քննված մտքերի ամենափայուն արտահայտությունը: Սա վոչ աչ ինչ է, յեթե վոչ չըմբռնել լենինիզմը փիլիսոփայության մեջ. ի՞նչ է սա, յեթե վոչ Պլեխանովի մենշևիզմի քողարկումը և այլն:

Այսուհետև ընկ. Սարաբյանովը իր գրքում, վոր ընթանում է մարքսիզմի փիլիսոփայության պաշտպանության բարձրակոչ դրոշակի տակ, զարգացնում է զանազան դրույթների և հակամարքսիստական հայացքների արտառոց եկկեկտիկական մի խառնուրդ, կանգնում է հիցքողիֆային մարքսիզմի տեսակետի վրա, շատ ավելի մեծ «հետեղականությունը», քան Պլեխանովը և այդ ամենը ուզում է ցույց տալ, վորպես մատերիալիզմի պաշտպանություն: Հնարավորություն չկա կանգ առնել այն անհեթեթ եկկեկտիկ խառնուրդի վրա, վոր գոյություն ունի Սարաբյանովի մոտ, սկսած նախնական և յերկրորդական հատկություններից մինչև բացարձակ, հարաբերական ճշմարտությունը: Բավական է հիշել Ակսելրոդի (այն ել՝ որթողոք!) հիմնական դրույթները՝ հասկանալու համար, թե մարքսիզմի փիլիսոփայության հիմնական հարցերի վորպես սխալ ըմբռնում եր տարածվում մեզանում: Հիմնական ընդհանուր գիծը, վոր գոյություն ունի մեխանիստների յեվ մեցեդիկայնացող իդիալիզմի միջև՝ դա փիլիսոփայության մեջ լենինիզմը չըմբռնելը, չընդունելը յեվ ժխտելն է:

Յեվ պատկանուհեն, և՛ տրամաբանորեն լենինիզմը չըմբռնելը մի շարք հիմնական դրույթների մեջ՝ հենվում է Պլեխանովի սխալների վրա, վորոնք ալլանդակ կերպով «շարունակվել են» խորացվել թե մեխանիստների և թե դեբորժնյան խմբի «կարծեցյալ դիալեկտիկները» մոտ: Պետք է ասել, վոր ճշմարտության հատիկ կա Դեբորժնի յեզրափակման խոսքում՝ Կոմակադեմիայի պրեզիդիումում, նրա միանգամայն սխալ դրույթների մեջ, յերբնա Պլեխա-

*) Սարաբյանով «В защиту философии марксизма», առաջաբան:

նովին ամբողջապես դարձրեց մեխանիստ, յերբ նա Պլեխանովին ամբողջովին հանձնեց մեխանիստներին:

Ճշմարտության հատիկը կայանում և նրանում, վոր «դիա-
լեկտիկան վորպես փիլիսոփայական գիտություն» ըմբռնելը Պլե-
խանովի կողմից, նրա առանձին մեխանիստական սխալները՝ մի-
ակողմանի կերպով շարունակվելով, մեխանիստների մոտ վերած-
վել են հայացքների ամբողջ մի սխտեմի, աշխարհայացքի: Սա-
կայն Դեբորինը մոռացավ ասել, վոր թեորիայի և պրակտիկայի
խզումը, ֆորմալիզմին և լոգիստիկային հարելը դիալեկտիկ մա-
տերիալիստ Պլեխանովի կողմից, այլանդակ ձևով շարունակվելով
և միակողմանի խորացվելով՝ դեբորինականության ներկայացու-
ցիչների մոտ, հետևանք ունեցան մարքսիզմի իդեալիստական ծա-
վալուն ուղիղիստ: Յեթե Ակսելրոդը խորացնում և Պլեխանովի
ոխալները՝ նրանց ել ավելի «կանտիականացնելու» ուղղությամբ,
առանձնապես ետիկայի հարցերում, ագնոստիցիզմի ուղղությամբ,
առանձնապես հիստորիկֆիզմի հարցերում, յեթե նա զարգացնում
եր Պլեխանովի առանձին սխալները՝ հայացքներն պողիտիվիստա-
կան և մեխանիստական սխտեմի ուղղությամբ, ապա Դեբորինը
և նրա մերձավոր աշակերտները խորացնում և զարգացնում եյին
Պլեխանովյան խզումը թեորիայի և պրակտիկայի միջև, «հեզել-
յանացնում» եյին մարքսիզմը:

Յեթե Ակսելրոդի յեվ նմանների մոտ մեմ Եստուս Եմ մեմ-
եմիկյան մեխանիզմը յեվ պոզիտիվիզմը, ապա Դեբորինի յեվ և և
ների մոտ մեմ Եստուս Եմ մեմ մեմեմիկյանացող իդեալիզմը:

Սրանք մարքս-լենինյան փիլիսոփայության մենշեիկայնա-
ցած աղավաղման յերկու հոսանքներ են: Ռեկոլեոնիզմի մենշեի և չ-
նացող հոսանքը գնում և գոհնիկ պրակտիցիզմի, նեղ գործա-
կանության, սոցացող եմպիրիզմի և հեղափոխական թեորիա-
լից հրաժարվելու գծով, մի թեորիա, առանց վորի չկա և չի կա-
րող լինել հեղափոխական շարժում: Ռեկոլեոնիզմի մենշեիկայնացող
մշուս հոսանքը գնում և թեորիայի և պրակտիկայի իդեալիստա-
կան խզման, թեորիան ինքնանպատակ դարձնելու, վերացական-
սխտիստիկ մեթոդոլոգիացման, կոնկրետ բովանդակությունից,
հեղափոխական շարժման և սոցիալիստական շինարարության պը-
րակտիկայից կտրվելու գծով: Ռեկոլեոնիզմի յերկու հոսանքներ-
ըն ել հանդես եյին գալիս մարքսիզմի դրոշի տակ: Առանձնա-
պես քողարկված պետք և համարել դեբորինականությունը, վո-
րովհետև նա հավակնություն ուներ մարքս-լենինյան որթողը-

սիայի վերաբերմամբ: Ճիշտ և, վոր մեխանիստները (Ստեպանով,
Մարաբյանով, Ակսելրոդ, Տեմիլյազև) պայքար եյին մղում դեբո-
րինյան խմբի հեզելյանականության դեմ: Ձևականորեն կարծես
թե զուգադիպում և այն, ինչ մենք ասեցինք դեբորինյան խմբի
հեզելյանականության մասին, այն բանի հետ, վորի մասին աղ-
մըկում եյին մեխանիստները: Սակայն այստեղ ըստ ելության կա
ամենախոր տարբերություն: Մեխանիստները կոլելով դեբորին-
յան խմբի հեզելյանականության դեմ ըստ ելության և ըստ ձևի, հան-
դես եյին դալիս մատերիալիստական դիալեկտիկայի, Մարքսի, Են-
գելսի, Լենինի դիալեկտիկական մատերիալիզմի: դեմ: Նրանք ըստ
եյության պայքար եյին մղում հեզելյանականության դեմ—կանտի-
ականական-պողիտիվիստական դիրքերից և առանձնապես դա բնո-
րող և Ակսելրոդի համար: Իսկ մեր պայքարը դեբորինյան խմբի
հեզելյանականության դեմ հանդիսանում և պայքար հանուն Մարք-
սի, Ենգելսի, Լենինի մատերիալիստական դիալեկտիկայի:

Մեր առաջ կանգնած են բացառիկ բարդ տեսական խնդիր-
ներ մարքսիզմի փիլիսոփայության ուղիղիստ յերկու հոսանքների
դեմ, յերկու ֆրոնտի վրա հետևողական պայքարի հիման վրա:
Այժմ կտրուկ կերպով գրված են մատերիալիստական դիալեկտիկա-
յի Եստուսյան իրական մեակման խնդիրները: Փիլիսոփայական դիա-
կոսիայի ամբողջ ընթացքը դրեց լենինյան փիլիսոփայական ժա-
ռանգությունը յուրացնելու, ուսումնասիրելու, մշակելու և ժողո-
վըրդականացնելու, փիլիսոփայության և քաղաքականության չա-
րաքառիկ խզումը, սոցիալիստական շինարարության պրակտի-
կայի և թեորիայի խզումը վերացնելու վիթխարի խնդիրները:
Ոոսք անգամ չի կարող լինել փիլիսոփայական աշխատանքի տե-
սական մակարդակի իջեցման մասին: Ոոսքը վերաբերում և մեր
աշխատանքի տեսական մակարդակը նոր աստիճանի վրա բարձ-
րացնելուն: Բանի վոր այժմ գործի լեն անցնում կուսակցական
մեծ կոլեկտիվ՝ բայելիկյան պատրաստված կադրեր, պետք և լեն-
թադրել, վոր այդ հիմնական խնդիրները կլուծվեն գոհացուցիչ
ձևով:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0147284

ՀԻՅՐ 30 ԿՈՊ (21/2 դ.)

384³²
65

М. МИТИН

РЕЗУЛЬТАТЫ ФИЛОСОФСКОЙ
ДИСКУССИИ

Госиздат ССР Армении
Эривань—1981